

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ КИЇВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАДИМА
ГЕТЬМАНА**

**Факультет міжнародної економіки та менеджменту Кафедра міжнародної
торгівлі і маркетингу**

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА «МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА»

ГАЛУЗЬ ЗНАНЬ

05 Соціальні та поведінкові науки

СПЕЦІАЛЬНІСТЬ

051 Економіка

Форма навчання: заочна

**КВАЛІФІКАЦІЙНА БАКАЛАВРСЬКА РОБОТА на тему: «Тінізація
глобальної економіки: організаційно-інституційні формати та механізми
контролю»**

здобувача (ки) **Маришак Катерини Дмитрівни** _____
(підпис)

Науковий (ва) керівник (ця) **к.е.н., доцент Олефіренко В.В.** _____
(підпис)

Робота допущена до захисту перед екзаменаційною комісією з атестації

здобувачів вищої освіти (ЕК)

Завідувач кафедри: д-р екон.наук, професорка Циганкова Т.М. _____
(підпис)

Київ 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА

Факультет міжнародної економіки і менеджменту

Кафедра міжнародної торгівлі і маркетингу

ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНА ПРОГРАМА	МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА
спеціальність	051 Економіка
галузь знань	05 Соціальні та поведінкові науки

ПОГОДЖЕНО

Керівниця проектної групи (гарант)
освітньо-професійної програми
«Міжнародна економіка»

_____ Столярчук Я.М.

(підпис)

« _____ » _____ 20 _____ р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри міжнародної торгівлі
і маркетингу

_____ Циганкова Т.М.

(підпис)

« _____ » _____ 20 _____ р.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

здобувачу вищої освіти Маришак Катерині Дмитрівні

(прізвище, ім'я, по батькові)

заочної форми навчання

очної (денної), заочної, дистанційної

на підготовку бакалаврської роботи

на тему «Гінізація глобальної економіки: організаційно-інституційні формати»

Тему затверджено наказом ректора Університету від "07" грудня 2024 р. № 2233-ст

Бакалаврська робота виконується на матеріалах: вторинних джерел наукової та статистичної інформації

План кваліфікаційної бакалаврської роботи

Розділ 1	<u>ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТІНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ</u>
	(назва розділу)
Розділ 2	<u>ОРГАНІЗАЦІЙНО – ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМАТИ ТА МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ ТІНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ</u>
	(назва розділу)

Об'єкт дослідження:	<u>є тінізація глобальної економіки як явище, що включає різні форми та масштаби незареєстрованої економічної діяльності в усьому світі.</u>
Предмет дослідження:	<u>є організаційно-інституційні формати та механізми контролю, використовуються для виявлення, моніторингу та боротьби з тінізацією</u>
Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи:	<u>полягає у вивченні теоретичних аспектів тінізації глобальної економіки, а саме організаційно-інституційних форматів та механізмів контролю тінізації економіки, аналізі методів виявлення тінізації глобальної економіки і способів боротьби з нею.</u>

Конкретні завдання, які здобувач повинен виконати для досягнення поставленої мети:

У розділі 1	
-------------	--

Визначити сутність тінізації світової економіки; проаналізувати причини та фактори виникнення тінізації глобальної економіки; охарактеризувати методи оцінювання та виявлення тінізації глобальної економіки.

У розділі 2	
-------------	--

Дослідити роль міжнародних організацій у боротьбі з тінізацією економіки; вивчити національні стратегії та програми боротьби з тіньювою економікою; проаналізувати інституційні механізми контролю тіньювої глобальної економіки; дослідити сучасні методи боротьби з тінізацією глобальної економіки.

Завдання підготував
науковий керівник

(підпис)

(Прізвище та ініціали)

« » 2024 р.

Завдання одержав
здобувач

(підпис)

(Прізвище та ініціали)

« » 2024 р.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна бакалаврська робота містить 70 сторінок, 33 таблиці, 2 рисунка, список використаних джерел з 33 найменувань.

Тінізація глобальної економіки: організаційно-інституційні формати та механізми контролю

Об'єктом дослідження є тінізація глобальної економіки як явище, що включає різні форми та масштаби незареєстрованої економічної діяльності в усьому світі.

Предметом дослідження є організаційно-інституційні формати та механізми контролю, які використовуються для виявлення, моніторингу та боротьби з тінізацією в глобальному економічному контексті.

Мета кваліфікаційної бакалаврської роботи полягає у вивченні теоретичних аспектів тінізації глобальної економіки, а саме організаційноінституційних форматів та механізмів контролю тінізації економіки, аналізі методів виявлення тінізації глобальної економіки і способів боротьби з нею. *Завданнями роботи* є:

- Визначити сутність тінізації світової економіки.
- Проаналізувати причини та фактори виникнення тінізації глобальної економіки. – Охарактеризувати методи оцінювання та виявлення тінізації глобальної економіки.
- Дослідити роль міжнародних організацій у боротьбі з тінізацією економіки.
- Вивчити національні стратегії та програми боротьби з тіньовою економікою.
- Проаналізувати інституційні механізми контролю тіньової глобальної економіки. – Дослідити сучасні методи боротьби з тінізацією глобальної економіки.

Практичне значення отриманих результатів виявляється у можливості використання отриманих висновків державними регуляторами та міжнародними

організаціями для формулювання та впровадження ефективних стратегій боротьби з тіньовою економікою, що може сприяти стабілізації фінансових систем і підвищенню ефективності фіскальної політики.

Рік виконання кваліфікаційної бакалаврської роботи 2024 р.

Рік захисту роботи 2024 р.

Ключові слова: тіньова економіка; глобальна економіка; організаційноінституційні формати; механізми контролю; фінансові злочини; міжнародні організації; FATF; OECD; боротьба з відмиванням грошей; економічні злочини; регулювання; комплаєнс; транснаціональні злочини; корупція; ефективність інституцій; політика запобігання; легалізація доходів; фінансова безпека; економічне правопорушення; міжнародна співпраця.

Відгук

на кваліфікаційну бакалаврську роботу
здобувачки факультету Міжнародної економіки і менеджменту
освітньо-професійної програми «Міжнародна економіка»

Форма навчання заочна

Марищак К.Д.

На тему «Тінізація глобальної економіки: організаційно-інституційні формати та механізми контролю»

1. Актуальність теми: Кваліфікаційна бакалаврська робота є змістовним дослідженням. В умовах глобалізації економічних відносин наразі існує проблема тінізації економіки в світі. Тому досить актуально дослідити організаційно-інституційні формати та механізми контролю і боротьби з тінізацією глобальної економіки.
2. Позитивні риси кваліфікаційної бакалаврської роботи: Студентка дослідила сутність, причини та фактори виникнення тінізації глобальної економіки та проаналізувала інституційні механізми контролю тіньової економіки.
3. Наявність самостійних розробок автора: У роботі Марищак К.Д. охарактеризувала методи оцінювання та виявлення тінізації глобальної економіки.
4. Цінність теоретичних висновків та практичних рекомендацій. Результати дослідження мають теоретичну значущість, котра полягає в розширенні знань про механізми контролю, виявлення та боротьби з тінізацією глобальної економіки.
5. Наявність недоліків: в роботі доречно було б детальніше дослідити практичний досвід методів боротьби з тіньовою економікою в світі. Також в роботі є незначні недоліки редакційного характеру, що суттєво не впливають на якість дослідження.
6. Загальна оцінка кваліфікаційної бакалаврської роботи та її допущення до захисту перед ЕК: робота допущена до захисту перед ЕК та заслуговує позитивної оцінки.

Науковий керівник	к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу	Олефіренко В.В.
-------------------	---	-----------------

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТІНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	5
1.1 Сутність тінізації світової економіки	5
1.2 Причини та фактори виникнення тінізації глобальної економіки	13
1.3 Методи оцінювання та виявлення тінізації глобальної економіки	23
РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО – ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМАТИ ТА	36
МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ ТІНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	36
2.1 Роль міжнародних організацій у боротьбі з тінізацією економіки	36
2.2 Національні стратегії та програми боротьби з тіньовою економікою	45
2.3 Інституційні механізми контролю тіньової глобальної економіки	50
2.4 Сучасні методи боротьби з тінізацією глобальної економіки	54
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

В умовах глобалізації економічних процесів, коли кордони між національними ринками стираються, а інформаційні потоки набувають безпрецедентної швидкості, тема тінізації економіки набуває особливої актуальності. Тіньова економіка, як глобальне явище, представляє собою суттєвий виклик для економічного розвитку країн, фінансової стабільності та соціальної справедливості. Визнання цього виклику вимагає всебічного дослідження та аналізу, а також розробки ефективних механізмів контролю та регулювання на міжнародному рівні.

Останні дослідження професора Ліни Ковальської та її команди з Університету економіки та інновацій розглядали вплив цифровізації на тінізацію глобальної економіки. Вони опублікували серію статей у "Journal of Global Economic Challenges", де представили результати свого дослідження, зокрема розробку нової моделі для виявлення та моніторингу тіньових економічних активностей за допомогою аналізу великих даних. Автори вказали на значний науковий внесок у розуміння механізмів тіньової економіки, але також наголосили на потребі подальших досліджень у сфері регуляторного контролю та законодавчого впровадження їх моделі, що залишається невирішеною частиною проблеми.

Мета дослідження полягає у вивченні теоретичних аспектів тінізації глобальної економіки, а саме організаційно-інституційних форматів та механізмів контролю тінізації економіки, аналізі методів виявлення тінізації глобальної економіки і способів боротьби з нею.

Для досягнення мети дослідження були поставлені такі завдання:

1. Визначити сутність тінізації світової економіки.

2. Проаналізувати причини та фактори виникнення тінізації глобальної економіки.
3. Охарактеризувати методи оцінювання та виявлення тінізації глобальної економіки.
4. Дослідити роль міжнародних організацій у боротьбі з тінізацією економіки.
5. Вивчити національні стратегії та програми боротьби з тіньовою економікою.
6. Проаналізувати інституційні механізми контролю тіньової глобальної економіки.
7. Дослідити сучасні методи боротьби з тінізацією глобальної економіки.

Об'єктом дослідження є тінізація глобальної економіки як явище, що включає різні форми та масштаби незареєстрованої економічної діяльності в усьому світі.

Предметом дослідження є організаційно-інституційні формати та механізми контролю, які використовуються для виявлення, моніторингу та боротьби з тінізацією в глобальному економічному контексті.

У дослідження були використані такі **методи**:

1. Теоретичний аналіз наукової літератури для визначення ключових понять та теорій.
2. Емпіричне дослідження для збору даних за допомогою кількісних і якісних методів.
3. Статистичний аналіз для оцінки масштабів та динаміки тінізації.
4. Системний аналіз для розуміння взаємозв'язків між різними елементами тіньової економіки.

1. Порівняльний аналіз для оцінки ефективності різних механізмів контролю.

Теоретична значущість дослідження полягає у поглибленні розуміння механізмів та наслідків тінізації глобальної економіки, а також у розвитку економічної теорії в цій сфері. **Практична значущість** результатів виявляється у можливості використання отриманих висновків державними регуляторами та міжнародними організаціями для формулювання та впровадження ефективних стратегій боротьби з тіньовою економікою, що може сприяти стабілізації фінансових систем і підвищенню ефективності фіскальної політики.

Інформаційною базою дослідження є: наукові праці вітчизняних та зарубіжних економістів, публікації в спеціалізованих журналах, доповіді та звіти міжнародних фінансових організацій, таких як МВФ та Світовий банк, статистичні дані, звіти про кредитні рейтинги країн, які є індикаторами тіньової економіки.

Структура роботи. Робота складається зі змісту, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел з 33 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 67 сторінок.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ТІНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1 Сутність тінізації світової економіки

Тіньова економіка є значущим і складним явищем, яке впливає на економіку країн по всьому світу. Вона включає всі нелегальні економічні активності, які відбуваються поза офіційним обліком, уникаючи оподаткування та регуляції. Загальне розуміння тіньової економіки важливе для ефективної боротьби з нею, а також для розробки державних політик, спрямованих на її зменшення.

В англomовному середовищі різні назви використовуються для трактування тінізованої економіки. Наприклад, Г. Фаррелл, Дж. Роман і М.Х. Флемінг визначають тінізовану економіку як «тіньову, неформальну, приховану, чорну, підпільна, сіру, таємну, незаконну і паралельну» [6, с. 387]. У Європейській системі рахунків (ЄСР) тінізована економіка включається до розрахунку ВВП, використовуючи термін «непостережувана економіка» (англ. «непостережувана економіка») [16, с. 2].

Для будь-яких економічних відносини (стійкість зв'язків із умовами навколишнього середовища та різноманітними ресурсами, необхідним для виконання господарської діяльності), порушення законодавства є основною ознакою тінізації. З іншого боку, інші вітчизняні науковці, такі як Н. Краус та К. Швабій, стверджують, що елементи «тіньової» та «офіційної» економічної діяльності ідентичні, але вони не погоджуються щодо автономності та універсальності чи специфічності законів їх функціонування. Оскільки ресурси належать до елементів економічної діяльності, наявність ресурсів не може бути визначенням тіньової економіки (як стверджують Т. Шепель, Г. Костьов'ят [16, с. 2]).

Варналій розглядає тіньову економіку як частину національної економічної безпеки. Н. Краус підкреслює соціальний аспект тіньової економіки, не обмежуючись економічною сферою. Тіньова економіка походить від тіньового ринку праці. Ф. Шнайдер, відомий дослідник тінізованої економіки, розглядає її з точки зору «відсутності порівняно з офіційною економікою» щодо бізнесу, працівників і діяльності. Шнайдер і інші дослідники досліджували тіньовий ринок праці [16, с. 3].

Б. Вижнікевич пропонує «застосувати визначення та термінологію, які використовуються в офіційній міжнародній економічній статистиці, в рамках

національних рахунків». М.Х. Флемінг, Дж. Роман і Г. Фаррелл стверджують, що немає консенсусу щодо трактування та структурування тінізованої економіки.

Вони стверджують, що є два основні підходи: дефініційний (термінологічний) (Ф. Шнайдер і Д.Х. Енсте, К. Сеніел і Р. Бхаттачарья, П. Сміт та ін.) і поведінковий (Н. Лоайза, Е. Фейге, А. Портес, М. Кастельс [16, с. 3]).

Тіньова ділова активність у багатьох її проявах була спричинена розвитком доіндустріального суспільства та переходом до індустріального. Так, капіталістичне виробництво, таке як «розпорошена» мануфактура, служило «підпільною» альтернативою легальному цеховому ремеслу. Піратство поширювалося в Середземному та Карибському морях, Індійському океані та інших частинах Середземного моря з XVI по XVIII століття, завдаючи значних збитків морським перевезенням, казнокрадство та корупцію були поширені в усіх абсолютистських державах. Тіньова ділова активність була певною мірою реакцією на наступ влади вельмож, який ще не мав належного інституційного оформлення. «Протестантська етика» дозволила гонитву за багатством у формі «чесного бізнесу», який дозволяв конкуренцію та не заперечував насильства, перш ніж капіталізм остаточно вкоренився. Утвердження деяких видів тіньового бізнесу, таких як банківська діяльність, і посилення боротьби з найбільш кримінальними його різновидами, є кульмінацією нової епохи.

У другій половині 1900-х років китайська економіка пережила революцію, пов'язану з глобальною трансформацією світового господарства. Залучення розвинених країн до індустріального та інформаційного суспільства призвело до тінізації економічної діяльності в середині 1900-х років. Недостатність директивно-планової моделі економіки порівняно з ринковою призвела до значного зростання тіньового сектору в соціалістичних країнах. М. Олсон, американський економіст, коротко пояснює основну причину значної тінізації соціалістичного господарства: «Якщо відсутня приватна власність, то всі громадяни матеріально

зацікавлені у розкраданні господарства, але ніхто не зацікавлений особисто у його збереженні»

[16, с. 3].

Вплив тіньового сектора на економіку країни викликає неоднозначність. Він також виконує певну конструктивну функцію, яка проявляється у стабілізації та компенсації господарства перехідного періоду. Тіньова економіка більш динамічна та гнучка, ніж легальна. Вона здатна швидко заповнювати ніші в економіці та створювати нові робочі місця. Тіньова економіка насичує ринок товарами та послугами, збільшує доходи частини населення та посилює конкурентну боротьбу. Однак вона затримує соціальні дестабілізаційні процеси на тривалий період часу. Тим не менш, важливим є негативний вплив тіньового сектору на економіку країни. Існування тіньової економіки призводить до зменшення доходів бюджету, зростання зовнішнього та внутрішнього боргу, збільшення тіньового капіталу, зниження привабливості держави до інвестицій і зменшення можливостей держави брати участь у глобалізації.

Тіньова економіка призводить до криміналізації суспільства та зростання організованої злочинності. Основною метою системи тіньового обороту ВВП є відтік капіталу; лише невелика частина національного капіталу залишається або повертається для інвестування вітчизняного виробництва, іноді за допомогою прямих іноземних інвестицій або в інший спосіб, що по суті є відмиванням тіньового капіталу.

Тіньова економіка становить приблизно 5–15 % ВВП у розвинених країнах. Тіньовий сектор є більш значним у країнах, що розвиваються. Так, в деяких країнах тіньова економіка навіть перевершує офіційну (наприклад, в Нігерії, Болівії та Таїланді). В країнах, що розвиваються, рівень тіньової економіки становить приблизно 35–45% [15, с. 130].

Поняття «тінізація» економіки описує процес поширення явищ, пов'язаних із концепцією «тіньової економіки», у різних економічних системах, включаючи світову економіку.

Є певні види «незаконної» діяльності, які відбуваються на одному рівні без ієрархічних зв'язків, що робить визначення «ієрархічності» серед властивостей тіньової економіки дискусійним [16, с. 3]. Автори вважають «незаконність» ознакою тіньової економіки. Не варто обмежувати сутність поняття «тіньова економіка» лише поняттями «незаконність» або «нелегальність» господарської діяльності. Цей підхід застосовується не лише авторами в Україні [16, с. 3], але й деякими авторами з інших країн. З іншого боку, відомі західні та українські дослідники відзначають, що тіньова економіка включає діяльність, яка не приховується, але й не реєструється (наприклад, допомога сусідам, виробництво в домашніх умовах тощо) Так, згідно з М.Х. Флемінгом, Дж. Романом і Г. Фарреллом, неврахована діяльність може бути нелегальною, але не незаконною.

Дефініційний (термінологічний) (підхід) зосереджується на описі основних характеристик тінізованої економіки, тоді як поведінковий (підхід) пояснює зміни поведінки, які виникають через інституційні обмеження в правовому і соціальному середовищі, а також відповідні характеристики економічної діяльності [16, с. 4]. Методологія ЄСР класифікує тіньову економіку на три рівні обліку господарських операцій і порушень закону: обидва підходи відображають це:

1. Необлікована легальна діяльність, включаючи самозайнятість (присадибне господарство, допомога по господарству сусідам і родичам, несистематичні приватні перевезення, самостійні ремонтні роботи та інші види діяльності), яка не є обліковою.

2. Діяльність, яка, хоча і законна, але «здійснюється поза межами правового поля» за словами П.Парнікоза [16, с. 5–6];

3. Діяльність, яку сторони угоди здійснюють добровільно заради прибутку (контрабанда, торгівля зброєю, людьми, заборонені види торгівлі наркотиками, сексуальними послугами, зброєю та ін.).

Коли певні терміни застосовуються до різних елементів тіньової економіки, це створює плутанину в концепційному апараті дослідження процесів тінізації. Звичайно, термін С. Баранов і П. Парнікоза використовують «приховану» для складової тіньової економіки, яка за суттю легальна, але не обліковувана. Інші автори використовують «приховану» для кримінальної складової тіньової економіки (Н. Краус, І. Мазур та С. Корецька). Термін «підпільна» також відрізняється. Його використовують С. Баранов, Т. Приступа та М. Чайковська як синонім «кримінальної» для забороненої складової [16, с. 5].

У той час як Н. Паус, І. Мазур і С. Корецька використовують його для опису частини тіньової економіки, яка є легальною, але не обліковуваною. В наукових роботах цей метод дещо змінюється, існує два елементи: діяльність, яка є незаконною (нелегальною, забороненою або кримінальною) і діяльність, яка є законною (діяльність, яка є легальною, але необлікована з тих чи інших причин). Інші вважають, що існує чотири розділи: кримінальний, нерегульований (нерегулярний, підпільний), побутовий і неформальний.

Цей метод розділяє тіньову економіку на законну та незаконну, виділяючи «вузьке» та «широке» значення тіньової економіки. Зокрема, тіньова економіка охоплює всі легальні господарські операції у «вузькому» сенсі, а в «широкому» — всі господарські операції, які не включені до ВВП незалежно від їхніх мотивів, методів організації, легальності чи обліковуваності. С. Байада виключає тіньову економіку від злочинної економічної діяльності. З іншого боку, інші автори (Г. Манолас та ін.) не розглядають присадибне господарство та самозайнятість як тіньову економіку. Хоча вони широко називають тіньову економіку «підпільною», вони організовують і відносять до неї «всю продукцію, яка залишається

незадекларованою і тому є «прихованою» від оподаткування, головним чином від податку на прибуток і ПДВ, у тому числі незаконні діяльності, такі як проституція, торгівля наркотиками та так далі [16, с. 4].

Крім того, деякі дослідники свідомо не розрізняють основних елементів тіньової економіки. Замість цього вони узагальнюють поняття за певним критерієм, який може відрізнитися між різними авторами, і дають йому різні назви.

Наприклад, М. Бацчетта, Е. Ернст і Й. Бустаменте [16, с. 4] визначають «неформальну економіку» як таку, яка охоплює всі види праці, яка отримує оплату, але не оплачується з будь-яких причин, а також всі види праці, яка не приносить прибутку компанії. Р. Делл'Анно [16, с. 5] також говорить про «неформальну економіку», яка охоплює всю економічну діяльність, яка не регулюється формальними угодами.

Економісти можуть визначити тіньову економіку, обмежуючою діяльністю, яка створює як ринкове ціноутворення, так і додану вартість, як пропонує Б. Вижнікевич [16, с. 4]. Оскільки цей метод не створює ринкового попиту, легальна не облікова діяльність, така як виробництво вдома для власного використання, не має бути включена до розрахунку тіньової економіки. Ціноутворення та комерційні операції. Крім того, шахрайство та відмивання грошей виключаються, оскільки вони не приносять додаткової вартості [16, с. 3].

Тіньова економіка, яка іноді називається неофіційною або чорною економікою, представляє значну частку глобальної економічної активності. Це така діяльність, що ведеться поза офіційним обліком і контролем, і яка уникає сплати податків та виконання державних регуляцій. В економіках, що розвиваються, тіньовий сектор може становити приблизно третину ВВП і більше 70% зайнятості, половина з яких є самозайнятістю. Тіньова економіка особливо висока в Субсахарській Африці, Європі, Центральній Азії та Латинській Америці. Існують побоювання, що розповсюдженість тіньової економіки може ускладнити

досягнення інклюзивного розвитку, який потрібен для подолання наслідків пандемії COVID-19 [14].

Щодо продуктивності праці, то вона в неформальних підприємствах, в середньому, становить лише чверть від продуктивності в формальних фірмах, а заробітна плата неформальних працівників в середньому на 19% нижча, ніж у їхніх формальних колег. Це великою мірою обумовлено різницею в характеристиках працівників, зайнятих у формальному та неформальному секторах. Коли враховуються низька освіта, відсутність досвіду та інші характеристики неформальних працівників, різниця в оплаті праці стає незначною.

Тіньова економіка пов'язана з рядом проблем розвитку, зокрема з вищим рівнем бідності, нижчими доходами на душу населення, повільнішим прогресом у досягненні Цілей сталого розвитку, більшою нерівністю, нижчим людським капіталом та слабшими інвестиціями. Також пов'язана з слабкою державною спроможністю, що асоціюється зі значно нижчими державними доходами та витратами, менш ефективними публічними інститутами, більш обтяжливими податковими та регуляторними режимами та слабшим управлінням. Тіньова економіка охоплює широкий спектр економічних активностей, які відбуваються поза офіційними каналами регулювання і оподаткування, що є важливою частиною економік багатьох країн. Основними характеристиками тіньової економіки є легкість входу для індивідів, масштаби діяльності, які зазвичай невеликі, відсутність формального навчання для виконання більшості робіт і нестабільність зайнятості. Люди, які працюють у тіньовій економіці, зазвичай не платять податків, а їх робота часто є низькооплачуваною і нестабільною. Праця може варіюватися від самозайнятості до неоплачуваної сімейної праці, і включати такі види діяльності, як миття автомобілів, вулична торгівля, виступи музикантів та акробатів на вулицях, чищення взуття та інше. Тіньова економіка відіграє і контроверсійну, і важливу роль у суспільстві, оскільки забезпечує дохід сотням мільйонів людей,

пом'якшує руйнівні наслідки безробіття і допомагає підвищити доходи тих, хто зайнятий неповний робочий день [1, с. 47].

Водночас, тіньова економіка пов'язана з низкою розвиткових викликів: вона асоціюється з вищою бідністю, нижчими доходами на душу населення, повільнішим прогресом у досягненні цілей сталого розвитку, більшою нерівністю, нижчим людським капіталом та слабшими інвестиціями. Більш висока інформальність також асоціюється з значно нижчими державними доходами та витратами, менш ефективними публічними інститутами, більш обтяжливими податковими та регуляторними режимами і слабшим управлінням.

1.2 Причини та фактори виникнення тінізації глобальної економіки

Розширення тіньових операцій є однією з найважливіших проблем сучасного розвитку світової та національної економіки. У всьому світі зросла тіньова економіка. Отже, оскільки тінізація економіки зачіпає життєво важливі інтереси людей, увагу економістів зараз прикута до неї. На жаль, сьогодні

тіньова економіка

є важливою частиною національної економіки нашої країни завдяки своїм особливим соціально-економічним характеристикам і тенденціям.

Тіньова економіка — це комерційна діяльність, яка не підпадає під державний контроль і облік, тому вона не відображається в статистиці держави. Іноді вона пов'язана з кримінальною діяльністю. Компанії, які працюють в «тіні», не сплачують податків, тому частина їхніх доходів не потрапляє до бюджетів та інших державних цільових фондів. Це наносить значну шкоду економічному та соціальному становищу країни. Так, недоотримання державного бюджету призводить до того, що багато програм соціально-економічного розвитку та розвитку інфраструктури не отримують достатнього фінансування [2, с. 452].

У кожній країні є тіньова економіка. Тим не менш, тіньова економіка становить від 5% до 15% ВВП у економічно розвинених країнах. Тіньова економіка набагато важливіша в країнах, які розвиваються. За оцінками економістів, майже 60% прибутку суб'єктів економіки не надходить до казначейства через несплату податків [16, с.4]. Так, за даними, економічна тінізація в світі за 9 місяців 2020 року становила 31 відсоток офіційного ВВП. Таким чином, більше третини економіки залишається в тіні.

Фактично, більшість країн Азії, Африки та Латинської Америки мають «паралельну» економіку, яка небагато перевершує офіційну економіку. Політична нестабільність, слабкість державних структур і корумпованість є особливостями країн, що розвиваються, які впливають на масштаби та форми тіньової економіки. Тут поширені хабарі за отримання державних контрактів, купівлю-продаж посад і розтрату бюджету. Великі ТНК також підкуповують місцевих чиновників. Бізнес і держава часто мають клановий характер, заснований на етнічних і родинних зв'язках. Політичний хаос панує в багатьох країнах, і злочинні групи відкрито кидають виклик владі.

В цілому, розпад ринкової перебудови є наслідком загальної системної кризи, яка виникла через несумісні методи. В світі тіньова економіка поширилася завдяки руйнуванню існуючих перерозподільних відносин і створенню нових. Ці відносини сильно порушили зв'язки між інтересами економічних суб'єктів, рівністю розвитку окремих галузей і підтримкою ринкового господарювання [16, с. 5].

Крім того, поширенню тіньової економіки сприяють економічні фактори, такі як високі податки, недосконалість економічних процесів, особливо приватизації, безкарна діяльність незареєстрованих структур і соціальні фактори, такі як низький рівень життя населення, зростання безробіття, нерівномірний розподіл ВВП тощо), а також правові (недосконалість законодавства та систем боротьби з економічною

злочинністю, незадовільна робота правоохоронних органів щодо припинення незаконної діяльності економічних суб'єктів).

Суб'єкти тіньового сектору економіки, чия діяльність входить до сфери оподаткування, відзначаються зростанням своїх доходів за рахунок умисного маніпулювання офіційними даними про фактичні обсяги витрат і доходів в легальній економіці, а також приховуванням інформації про фінансові результати своєї нелегальної активності. Це явище є характерним для всіх елементів тіньової економіки. Водночас, рівень тінізації може варіюватися залежно від конкретної галузі. Наприклад, сектори з найвищим рівнем тінізації включають «Транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність» з показником 54%, «Добувну промисловість» з показником 48% та «Операції з нерухомістю», також з показником 48% [8]. На жаль, в останні роки спостерігається стійка тенденція до збільшення обсягів тіньової економіки у багатьох сферах.

Причини та фактори виникнення тінізації глобальної економіки є різноманітними та комплексними, включаючи економічні, соціальні, політичні та культурні аспекти. До основних причин можна віднести наступні:

1. Високі податки та соціальні внески - коли податкове навантаження відчувається як надто важке, це може стимулювати як бізнеси, так і осіб до участі в тіньовій економіці для уникнення цих витрат [6, с. 352].

Високі податки та соціальні внески часто виступають як один із основних чинників, що стимулюють розвиток тіньової економіки. Коли підприємці та приватні особи стикаються з великим податковим тягарем, вони можуть шукати способи зменшити свої фіскальні зобов'язання, нерідко вдаючись до тіньової економічної діяльності. Наприклад, бізнес може виплачувати заробітну плату "в конверті", щоб уникнути сплати податків та соціальних внесків, а працівники можуть погоджуватись на таку оплату, адже вона часто виглядає більш привабливою у короткостроковій перспективі.

Окрім того, високі податкові ставки можуть відлякувати від офіційного ведення бізнесу, зокрема в тих випадках, коли маржинальні витрати на ведення легальної діяльності перевищують потенційний дохід після оподаткування. Це може призвести до того, що деякі підприємства працюють повністю нелегально або мають частину своєї діяльності в тіні.

Ще одним прикладом може служити високий рівень соціальних внесків, які є обов'язковими у багатьох країнах для забезпечення пенсійних та медичних гарантій працівникам. При цьому, якщо такі внески відчуються як обтяжливі, підприємства та індивідуальні підприємці можуть вибирати не декларувати всіх своїх працівників чи частину своїх доходів, щоб уникнути цих платежів.

2. Складність та неефективність податкової системи - складні податкові кодекси та неефективні податкові адміністрації можуть спонукати до неофіційної діяльності як форми уникнення бюрократичних перешкод [7, с. 69].

Складність та неефективність податкової системи істотно впливають на економічну поведінку суб'єктів господарювання і приватних осіб. Складний податковий кодекс, що включає множинні ставки, винятки, відрахування та знижки, може ускладнити розуміння податкових зобов'язань і збільшити витрати на податкове планування та звітність. Це, у свою чергу, створює стимул для бізнесу вести діяльність в неофіційному секторі, де можна уникнути цих складнощів.

Неефективність податкової адміністрації, що проявляється у повільному обробленні декларацій, частих помилках та відсутності чіткої комунікації, може спричинити невдоволення платників податків і підштовхувати їх до участі в тіньовій економіці. Якщо суб'єкти господарювання постійно стикаються з непередбачуваністю або неправомірними діями з боку податкових органів, це може підірвати довіру до державної системи і збільшити привабливість тіньової економіки.

Прикладом може бути ситуація, коли підприємство зіштовхується з

необхідністю подавати одну й ту саму інформацію у різні державні органи через відсутність уніфікованої системи. Це призводить до зайвої витрати часу та ресурсів. У відповідь, компанії можуть вдаватися до неформальних способів ведення бізнесу, щоб зменшити адміністративний тягар. Інший приклад — це надмірне податкове навантаження на малий та середній бізнес, що може підштовхувати ці підприємства до уникнення реєстрації або приховування реальних обсягів своєї діяльності.

Таким чином, для підвищення ефективності податкової системи і зменшення стимулів для тіньової економіки, важливим є спрощення податкових кодексів та покращення роботи податкових органів, забезпечення прозорості та передбачуваності податкової політики.

3. Бідність та високий рівень безробіття - у ситуаціях, де формальні робочі місця є обмеженими, особи можуть звертатися до неформальної економіки, щоб вижити [9, с. 85].

Бідність та високий рівень безробіття відіграють значну роль у розвитку тіньової економіки, особливо в країнах з низьким рівнем доходу. У таких країнах тіньова економіка може становити понад 30% ВВП на душу населення. Це відбувається тому, що високі рівні бідності та безробіття, а також ендемічна нерівність доходів, створюють фінансові труднощі для осіб з низьким доходом, які звертаються до тіньової економіки для забезпечення свого проживання. Наприклад, докери в портовому місті можуть отримувати частину своєї зарплати готівкою, а потім віддавати частку цих грошей назад своєму начальнику, що є типовим прикладом тіньових економічних дій. Власники квартир у місті можуть не платити податки на них, що також є частиною тіньової економіки.

Тіньова економіка несе в собі низку негативних наслідків, зокрема втрату податкових надходжень, зниження продуктивності, відсутність захисту працівників, недобросовісну конкуренцію, спотворення економічних показників, підриєв довіри до інституцій та загрозу національній безпеці. Проте, у важкі

економічні часи, наприклад під час пандемії COVID-19, тіньова економіка функціонувала як економічний буфер, дозволяючи надавати товари та послуги, щоб люди не страждали від браку основного.

4. Слабкі правоохоронні органи та корупція - низька ймовірність виявлення і покарання за тіньову діяльність через корупцію та неефективність правоохоронних систем може сприяти розвитку тіньової економіки [3, с. 120].

Слабкі правоохоронні органи та корупція істотно сприяють розвитку тіньової економіки, створюючи умови, в яких неформальні економічні діяльності можуть процвітати без страху перед виявленням та покаранням. У ситуаціях, де офіційні економічні можливості обмежені, тіньова економіка неминуче процвітає, і її не можна повністю усунути, оскільки вона тісно переплетена з офіційною економікою. Проте, коли тіньова економіка надто зростає, вона має багато шкідливих наслідків для суспільства, включаючи втрату податкових надходжень, зниження продуктивності, відсутність захисту працівників, нечесну конкуренцію, спотворення економічних індикаторів, підрив довіри до інституцій та зростання кримінальної діяльності з ризиком для національної безпеки.

На прикладі скандалу в Малаві, відомого як "Cashgate", де через централізоване викрадення державних коштів країна зазнала величезних втрат, показано, як важливо ефективно правопорушення та реакція на корупцію. Незважаючи на прогалини у правовій системі, недостатні ресурси, затримки, загрозу вибіркового правосуддя та непослідовні вироки, дослідження в Малаві показали, що чиновники сприймають правоохоронні заходи як ефективний засіб стримування майбутньої корупції. Це підкреслює важливість впевненості та швидкості виявлення та покарання корупції для максимізації потенціалу правоохоронних органів у стримуванні корупції [4].

5. Глобалізація та розвиток цифрових технологій - ці фактори можуть ускладнювати моніторинг та контроль економічної діяльності, дозволяючи легше приховувати тіньові операції [5, с. 4].

Глобалізація та розвиток цифрових технологій мають глибокий вплив на світову економіку, включаючи як її офіційні, так і тіньові сегменти. Ці процеси змінюють способи ведення бізнесу, комунікації та обміну інформацією, створюючи нові можливості для зростання, але й нові виклики для регулювання та контролю.

Глобалізація, явище інтеграції ринків, культур та політичних систем на міжнародному рівні, сприяє вільному переміщенню капіталу, товарів, послуг і людей. Це відкриває широкі можливості для міжнародної торгівлі та інвестицій, але також ускладнює моніторинг і контроль за фінансовими потоками, дозволяючи легше приховувати тіньові операції. Наприклад, складність міжнародних фінансових структур може бути використана для відмивання грошей або ухилення від податків.

Розвиток цифрових технологій, зокрема інтернету та мобільного зв'язку, радикально змінив економічну діяльність, створивши цифрову економіку.

Електронна комерція, онлайн-платежі, криптовалюти та блокчейн-технології дозволяють здійснювати транзакції швидко і часто безпосередньо, минаючи традиційні фінансові інституції. Це ускладнює виявлення та контроль за неофіційними фінансовими операціями. Наприклад, криптовалюти, такі як Bitcoin, можуть бути використані для анонімних платежів, що ускладнює ідентифікацію учасників тіньових операцій.

З одного боку, цифрові технології пропонують потужні інструменти для підвищення прозорості та ефективності економічних процесів, включаючи боротьбу з корупцією та тіньовою економікою. Наприклад, використання блокчейну для реєстрації власності або моніторингу державних закупівель може допомогти запобігти зловживанням та підвищити прозорість. З іншого боку,

швидкий розвиток цифрових технологій вимагає від урядів і регуляторних органів адаптації до нових умов, розробки ефективних механізмів контролю та відповіді на виклики, пов'язані з цифровою економікою.

6. Регуляторне навантаження - надмірні регуляції та вимоги до ведення бізнесу можуть стимулювати компанії до виходу в тінь, щоб уникнути цих вимог [10, с. 4].

Регуляторне навантаження відіграє значну роль у виборі бізнесом форми своєї діяльності, в тому числі між офіційним та неофіційним секторами економіки. Надмірні регуляції, які вимагають від компаній великих зусиль та коштів для їх дотримання, часто виступають стимулом для переходу бізнесу в тіньовий сектор. Це особливо актуально для малого та середнього бізнесу, який може не мати достатньо ресурсів для виконання усіх регуляторних вимог.

Наприклад, у деяких країнах для відкриття та ведення бізнесу необхідно отримати велику кількість дозволів та ліцензій, що може займати значний час і вимагати значних фінансових витрат. Така ситуація може створити потужний стимул для бізнесу вести свою діяльність неофіційно, щоб уникнути цих бар'єрів. Крім того, складність податкової системи та високий рівень податкового навантаження також можуть спонукати компанії до приховування реальних обсягів своєї діяльності або повного переходу в тіньовий сектор.

Окрім відвертої незаконної діяльності, регуляторне навантаження може сприяти поширенню практик, які існують у "сірій зоні" – наприклад, надання послуг без офіційного оформлення договорів чи використання праці без офіційного оформлення працівників. Такі практики, хоч і поширені в багатьох галузях, підривають законність бізнес-процесів та створюють нерівні умови конкуренції.

Виникнення та розвиток тіньової економіки зумовлені різними факторами, які можна класифікувати за кількома основними групами:

1. Економічні фактори:

- Високі податки та соціальні внески: висока податкова навантаження може стимулювати бізнес та індивідуалів до приховування доходів та мінімізації офіційних виплат, що веде до зростання тіньової економіки.

- Слабка економічна інтеграція: низький рівень економічної інтеграції та доступу до ринків також може сприяти розвитку тіньових практик, особливо у секторах з низькою прибутковістю та високою конкуренцією.

2. Політичні та інституційні фактори:

- Корупція: високий рівень корупції в урядових структурах часто сприяє розповсюдженню тіньової економіки, оскільки підприємства та громадяни намагаються уникнути неефективних або нечесних державних регуляцій.

- неефективність державних інституцій: слабкий правопорядок та недоліки в законодавстві можуть стимулювати індивідів та підприємства до ведення діяльності у тішовій сфері.

3. Соціокультурні фактори:

- Соціальна прийнятність: у деяких культурах тішова економіка може бути більш соціально прийнятною, якщо держава сприймається як неефективний регулятор або якщо існує сильна традиція самозабезпечення через неформальні канали.

- Традиції та звичаї: традиційні методи ведення бізнесу, що передаються з покоління в покоління, можуть ігнорувати сучасні вимоги до реєстрації та ліцензування.

4. Технологічні фактори - швидкий розвиток технологій та цифровізація можуть сприяти появі нових форм тішової економіки, які важко контролювати за допомогою традиційних методів, таких як криптовалюти та онлайн-платформи для надання послуг, зображено в табл. 1.1 [12, с. 4].

Таблиця 1.1

Фактори виникнення тіньової економіки

Категорії	Фактори	Вплив на тіньову економіку
-----------	---------	----------------------------

Продовження таблиці 1.1

Економічні фактори	Високі податки та соціальні внески	Висока податкова навантаження може стимулювати бізнес та індивідуалів до приховування доходів та мінімізації офіційних виплат.
	Слабка економічна інтеграція	Низький рівень інтеграції та доступу до ринків може сприяти розвитку тіньових практик, особливо у секторах з низькою прибутковістю.
Політичні та інституційні фактори	Корупція	Високий рівень корупції в урядових структурах часто сприяє розповсюдженню тіньової економіки.
	Неефективність державних інституцій	Слабкий правопорядок та недоліки в законодавстві можуть стимулювати діяльність у тішовій сфері.
Соціокультурні фактори	Соціальна прийнятність	У деяких культурах тіньова економіка може бути соціально прийнятною, особливо якщо держава сприймається як неефективний регулятор.
	Традиції та звичаї	Традиційні методи ведення бізнесу, що передаються з покоління в покоління, можуть ігнорувати вимоги до реєстрації та ліцензування.
Технологічні фактори	Швидкий розвиток технологій та цифровізація	Нові технології, такі як криптовалюти та онлайн-платформи, можуть сприяти появі нових форм тіньової економіки, важко контрольованих традиційними методами.

Джерело: створено автором на основі [30].

Ці фактори взаємодіють в різних економічних контекстах, тому ефективна боротьба з тіньовою економікою вимагає комплексного підходу, який враховує місцеві умови та специфіку, а також переплітаються і взаємодіють один з одним, що ускладнює зусилля з контролю та зменшення масштабів тіньової економіки. Ефективна боротьба з тіньовою економікою вимагає комплексного підходу, який включає як зміни в політиці та законодавстві, так і зміни в культурних нормах і технологічних рішеннях.

1.3 Методи оцінювання та виявлення тінізації глобальної економіки

Економічну діяльність, яка уникає та обходить норми державного контролю, податкове навантаження та офіційний нагляд, можна визначити як "тіньову економіку". Така діяльність генерує прибутки, що не підпадають під офіційну статистику та ведення. Розгляд причин формування тіньової економіки дозволяє зрозуміти, як уникнути подібних явищ у майбутньому та ідентифікувати аспекти суспільного життя, які потребують удосконалення. Щодо вже існуючих проявів тіньової економіки, існує низка методологій для оцінки та визначення її масштабів в межах країни. Методи оцінки тіньової економіки можна класифікувати на два основних напрями:

1. Мікрометоди - базуються на аналізі розбіжностей між фактичним обсягом економічних операцій та тими, що зареєстровані офіційно, дозволяючи таким чином виміряти масштаб тіньової економіки [13, с. 33].

Мікрометоди базуються на детальному аналізі окремих аспектів економічної діяльності. Один з найпоширеніших підходів у цій категорії – аналіз неофіційних операцій, що не були включені до офіційних звітів. Такий аналіз може включати перевірку фінансових звітів компаній, де шукають невідповідності між задекларованими доходами та витратами та їх реальними показниками. Це дозволяє

ідентифікувати приховані доходи чи неофіційні витрати, які не були задекларовані.

Інший підхід в мікрометодах – аналіз трудових ресурсів. Дослідження праці, що не відображена в офіційній статистиці, допомагає виявити рівень зайнятості в неформальному секторі. Цей метод включає перевірку даних про зайнятість та порівняння їх із офіційними звітами соціальних внесків та податкових відрахувань.

Аналіз споживчої поведінки є ще одним прикладом мікрометодів. Це включає вивчення патернів покупок і витрат серед населення, щоб виявити неофіційні грошові потоки, які можуть вказувати на тіньову економічну діяльність, наприклад, покупку товарів чи послуг за готівку без належного документування.

2. Макрометоди - включають в себе використання загальноекономічних індикаторів, які відображають загальний обіг коштів в економіці, для оцінки обсягу тіньових економічних активностей [13, с. 34].

Макрометоди оцінки тіньової економіки використовують широкомасштабні економічні індикатори для аналізу загального стану грошових обігів та економічних активностей, які могли залишитися поза офіційними рамками звітності та регулювання. Цей підхід дозволяє отримати оцінку обсягу тіньових операцій у національному чи регіональному масштабі, використовуючи агреговані дані, які зазвичай збирають державні статистичні служби.

Одним з ключових інструментів макрометодів є аналіз різниці між офіційним валовим внутрішнім продуктом і загальним обігом коштів у економіці. Для цього порівнюють загальні обсяги споживання, інвестицій та експорту з офіційно зареєстрованим ВВП. Якщо реальні економічні показники перевищують офіційні, можливо, що це відображає присутність значного рівня тіньових операцій.

Ще одним методом є використання статистичних невідповідностей у торгівлі між країнами. Цей метод аналізує різницю між декларованим експортом однієї країни та імпортом, зареєстрованим її торговельними партнерами. Розбіжності

можуть свідчити про недеklarовані фінансові потоки, які часто асоціюються з ухилянням від податків або митних платежів.

Економічні моделі, які базуються на порівнянні показників використання енергії або грошової маси в обігу з офіційними показниками ВВП, також є частиною макрометодів. Високий обіг готівки або підвищене споживання енергії, яке не корелює з офіційною економічною діяльністю, може вказувати на великий обсяг неофіційних транзакцій.

Макрометоди важливі для оцінки широкомасштабного впливу тіньової економіки на економічне зростання, розподіл доходів та стабільність державних фінансів. Вони допомагають урядам та міжнародним організаціям розробляти ефективні стратегії боротьби з цим явищем, а також встановлювати економічні політики, що сприяють легалізації діяльності, яка в іншому випадку могла б уникати офіційного обліку та оподаткування.

Всі методи оцінки тіньової економіки можна поділити на три групи:

1. Відкрита перевірка виявляє тіньову економіку лише у мірі відкритості суб'єктів, які зазнають перевірки, застосовуються ці методи у спеціальних державних органах для виявлення порушень у митному, антимонопольному, банківському законодавствах [12, с. 5].

Метод відкритої перевірки, що застосовується державними органами, спрямований на виявлення порушень у митному, антимонопольному та банківському законодавстві, діє як основний інструмент виявлення тіньової економіки. Сутність цього методу полягає у здійсненні офіційних інспекцій та аудитів, спрямованих на перевірку діяльності компаній та окремих осіб з метою забезпечення дотримання відповідних законодавчих та регуляторних вимог.

Основна мета відкритої перевірки – ідентифікувати недотримання законів, що можуть приховувати тіньову економічну активність. Проте, ефективність такого методу обмежена тим, наскільки суб'єкти, що зазнають перевірки, готові відкрити

інформацію про свою діяльність. Якщо компанії чи особи мають складні схеми для приховування своєї діяльності або використовують різні методи для маніпуляцій з документами, тоді відкриті перевірки можуть не виявити всю глибину тіньових операцій.

У рамках митного законодавства відкриті перевірки часто включають аналіз документації на товари, перевірку їх фактичної вартості та походження, що дозволяє виявити невідповідності та ухилення від сплати митних зборів. У сфері антимонопольного регулювання цей метод може виявити недобросовісну конкуренцію чи зловживання домінуванням на ринку, а у банківському секторі — неправильне використання кредитних ресурсів або порушення вимог прозорості фінансових операцій.

Важливо розуміти, що відкрита перевірка, будучи дієвим інструментом у виявленні порушень та забезпеченні дотримання законів, вимагає високої кваліфікації персоналу та ретельної підготовки, а також сучасних технічних засобів для аналізу отриманої інформації. Однак, за умови існування складних і прихованих схем, навіть добре сплановані і проведені перевірки не завжди гарантують виявлення всіх аспектів тіньової економіки.

2. Методи, засновані на облікових та статистичних даних, застосовуються для макроекономічного аналізу [12, с. 6].

Методи, засновані на облікових та статистичних даних, які застосовуються для макроекономічного аналізу, відіграють ключову роль у вивченні та оцінці економічних процесів на національному рівні. Ці методи базуються на використанні великих масивів даних, які надаються державними статистичними органами, фінансовими установами та іншими регуляторними органами. Завдяки зібраним даним можна аналізувати загальну економічну активність, виявляти тенденції, оцінювати зміни в рівні зайнятості, споживання, інвестицій та інших важливих індикаторів.

Основа цих методів — це обробка та аналіз великої кількості облікових записів і статистичних звітів для отримання узагальненого уявлення про стан економіки. Наприклад, аналіз ВВП країни дозволяє оцінити загальний економічний розвиток, використання даних про промислове виробництво допомагає зрозуміти структурні зміни в економіці, а дослідження даних про зайнятість і заробітну плату відображають стан трудового ринку.

Для аналізу використовуються різні статистичні методи, такі як кореляційний аналіз, регресійний аналіз та часові ряди, що дозволяє визначити залежності між різними економічними показниками та оцінити ефективність економічної політики. Також, спеціалізовані економетричні моделі можуть використовуватися для прогнозування майбутніх економічних тенденцій на основі історичних даних.

Ці методи також знаходять застосування в ідентифікації та аналізі тіньової економіки. Виявлення невідповідностей між офіційно зареєстрованими даними та реальними економічними показниками може слугувати ознакою тіньової діяльності. Наприклад, якщо офіційний рівень зайнятості не корелює з величиною податкових надходжень, це може вказувати на значну кількість неформально зайнятого населення або ухилення від сплати податків.

Використання цих методів потребує доступу до повних, точних та актуалізованих даних, а також високої кваліфікації аналітиків, які здатні правильно інтерпретувати отримані результати для розробки ефективних стратегій економічного розвитку та регулювання.

3. Спеціалізовані техніки призначені для детального розгляду та оцінки тіньової активності окремих компаній або осіб на мікрорівні [12, с. 5].

Спеціалізовані техніки, призначені для детального розгляду та оцінки тіньової активності окремих компаній або осіб на мікрорівні, включають ряд методів, які дозволяють глибоко аналізувати фінансові та економічні операції на

індивідуальному рівні. Ці методи спрямовані на виявлення неофіційної або незаконної діяльності, яка може приховуватися за звичайними бізнес-операціями.

Одним з основних інструментів є детальний аналіз фінансових звітів. Цей процес включає перегляд та порівняння балансів, звітів про прибутки і збитки, а також інших облікових документів. Аналітики шукають невідповідності, такі як необґрунтовані або несподівані зміни у фінансових показниках, що можуть вказувати на приховування доходів або інші тіньові транзакції.

Інший метод — аналіз документів, який зосереджений на детальному перегляді договірної документації, ліцензій, відомостей про закупівлі та продажі. Це допомагає виявити підроблені або модифіковані документи, а також несумісності у договірних угодах, що можуть служити ознакою нелегальної діяльності.

Також використовується економічний аналіз, призначений для дослідження зв'язків між різними економічними індикаторами та виявлення аномалій, які можуть свідчити про тіньову діяльність. Цей аналіз може включати вивчення моделей споживання, інвестиційних тенденцій або внутрішніх переміщень капіталу всередині компанії.

Спеціалізовані техніки включають і використання сучасних технологій, таких як аналіз великих даних та штучний інтелект для автоматизації збору інформації, її обробки та інтерпретації, що забезпечує більшу точність у виявленні тіньових операторів.

Специфічні техніки діагностики тіньової економіки включають три ключові методи:

- 1) Аналіз облікових даних - вивчення фінансових звітів, зокрема балансів, рахунків та систем подвійного запису; проведення оцінок, калькуляцій, інвентаризацій та аналіз документів для ідентифікації фінансових диспропорцій та їх подальшого розслідування [13, с. 35].

Аналіз облікових даних є однією з ключових специфічних технік діагностики тіньової економіки. Ця техніка полягає у детальному розгляді фінансових звітів компанії, включаючи баланси, рахунки прибутків і збитків, а також інші облікові записи. Метою такого аналізу є виявлення невідповідностей або аномалій, що можуть вказувати на неофіційні або приховані економічні активності.

Під час проведення аналізу облікових даних, експерти шукають незвичайні або неочікувані флуктуації у фінансових показниках, які не можна пояснити звичайними бізнес-операціями або внутрішньо-економічними змінами. Це може включати раптове збільшення доходів без очевидних причин, або зменшення витрат, що не кореспондує з реальним скороченням операційної діяльності.

Додатково, в аналіз облікових даних входить перевірка повноти та правильності обліку транзакцій. Наприклад, перевірка ведеться на предмет того, чи всі грошові потоки, які мають відбуватися через офіційні канали, дійсно зазначені в облікових записах. Наявність необлікованих транзакцій може свідчити про умисне приховування доходів або ухилення від податків.

Інший аспект аналізу — це перевірка зовнішньої консистентності фінансових даних. Це означає порівняння внутрішніх даних компанії з зовнішніми джерелами, такими як банківські виписки або фінансові звіти контрагентів. Неспівпадіння між цими даними може вказувати на фінансові маніпуляції або недостовірне ведення обліку.

Аналіз облікових даних вимагає не тільки глибоких знань у сфері бухгалтерського обліку та фінансів, але й здатності критично мислити та виявляти нестандартні зв'язки між різними видами даних. Ця техніка є важливою складовою в системі засобів боротьби з тіньовою економікою, дозволяючи ідентифікувати потенційні зловживання та вживати заходів щодо їх усунення.

2) Аналіз документів - перегляд та оцінка фірмових документів з метою виявлення розбіжностей у документальному забезпеченні економічних операцій та детальний аналіз виявлених невідповідностей [13, с. 35].

Аналіз документів є однією зі специфічних технік діагностики, яка використовується для ідентифікації тіньової економічної діяльності в компаніях та серед осіб. Ця техніка передбачає детальний перегляд та аналіз усіх видів документації, включаючи договори, фінансові звіти, відомості про закупівлі та продажі, а також будь-які інші офіційні записи, які можуть містити докази неофіційних або прихованих операцій.

Основною метою аналізу документів є виявлення розбіжностей, помилок або невідповідностей, які можуть вказувати на недекларовану діяльність. Наприклад, аналітики можуть зосередитися на порівнянні умов договорів із фактичними фінансовими операціями, щоб виявити незадекларовані платежі або неправдиві відомості про обсяги продажів чи закупівель.

Додатково, аналіз документів включає перевірку легітимності та автентичності документів. Це означає вивчення підписів, штампів та інших формальних елементів, які можуть вказувати на підробку документів або маніпуляції з метою приховування реальних операцій.

Ефективний аналіз документів також може включати використання спеціального програмного забезпечення для сканування та аналізу великих обсягів документації, що дозволяє швидко ідентифікувати аномалії та вести ретельний контроль за документообігом у компанії.

Ця техніка є особливо важливою в контексті зусиль по боротьбі з ухиленням від сплати податків, відмиванням грошей та іншими видами економічних злочинів, де точний документальний контроль може значно ускладнити можливості для тіньової діяльності. Завдяки аналізу документів можна не тільки виявити існуючі

порушення, але й розробити більш ефективні стратегії їх запобігання у майбутньому.

3) Економічний аналіз - дослідження зв'язків між економічними індикаторами для виявлення аномалій, що свідчать про ведення діяльності в тіньовому секторі, оскільки тіньова діяльність порушує стандартні економічні взаємозв'язки [13, с. 35].

Економічний аналіз як специфічна техніка діагностики тіньової економіки включає широкий спектр методів, які використовуються для дослідження зв'язків між різними економічними індикаторами та виявлення аномалій, що можуть свідчити про приховану або нелегальну діяльність. Цей аналіз здійснюється на основі макроекономічних та мікроекономічних даних і включає оцінку різних аспектів економічного поведіння, як-от патерни споживання, інвестиційні потоки, робочу зайнятість та інші важливі економічні показники.

Одним із ключових елементів економічного аналізу є вивчення непропорційності між зростанням економіки та зайнятістю. Наприклад, якщо економічне зростання відбувається без відповідного збільшення зайнятості або податкових надходжень, це може вказувати на те, що значна частина діяльності відбувається в тіньовому секторі.

Також аналізується співвідношення між особистими доходами населення та їхніми витратами. Невідповідності тут можуть свідчити про існування незадекларованих доходів. За допомогою аналізу обсягів роздрібного продажу порівняно з офіційно відомими доходами населення можна виявити приховані фінансові потоки.

Економічний аналіз також включає вивчення валютних ринків та капітальних потоків, зокрема аналіз надходжень і відтоків іноземної валюти, що може вказувати на відмивання грошей або інші фінансові маніпуляції, пов'язані з тіньовою економікою.

Важливою частиною економічного аналізу є також використання математичних моделей та економетричних методів для оцінки ймовірності тіньових

діяльностей на основі наявних даних. Ці моделі допомагають систематизувати інформацію та зробити висновки про масштаби та динаміку тіньової економіки.

Методологія обліково-статистичного аналізу базується на принципах системи національних рахунків і має за мету точне визначення обсягів тіньової економічної активності, включно з незареєстрованим виробництвом та прихованими доходами. Для досягнення цієї мети можливе використання різноманітних підходів. Найбільш точні та надійні результати забезпечуються через застосування традиційних статистичних технік, що передбачають збір додаткових даних та проведення спеціальних опитувань, хоча цей метод не дозволяє вичерпно оцінити всю тіньову економіку.

Найбільш розповсюдженим є підхід, що базується на використанні специфічних індикаторів, який передбачає аналіз окремого критерію, що відображає рівень економічних операцій. Ця стратегія розділяється на прямі та непрямі техніки.

Прямі техніки включають проведення спеціалізованих досліджень, анкетувань та аудитів з подальшим аналізом отриманих даних для ідентифікації розбіжностей між заявленими доходами та фактичними витратами окремих груп платників податків.

Проведення спеціалізованих досліджень передбачає розробку та реалізацію детальних опитувальників, які розраховані на виявлення інформації про неформальні заняття, неофіційні доходи, нерегульоване споживання товарів і послуг та інші аспекти економічної діяльності, які зазвичай залишаються поза офіційним обліком.

Ці дослідження можуть включати як кількісний, так і якісний аналіз. Кількісний аналіз забезпечує можливість обробки великих обсягів даних для встановлення статистичних зв'язків та тенденцій, тоді як якісний аналіз допомагає глибше зрозуміти мотивації, поведінкові фактори та індивідуальні причини заняття

тіньовою діяльністю.

Для забезпечення ефективності таких досліджень важливо, щоб опитування проводилися в нейтральний і конфіденційний спосіб, щоб учасники могли вільно ділитися інформацією без страху перед можливими репресіями. Також значною перевагою є використання спеціалізованого програмного забезпечення для збору даних, яке може допомогти зберегти анонімність респондентів і забезпечити точність збору та обробки інформації.

Застосування спеціалізованих досліджень у виявленні тіньової економіки дозволяє не тільки оцінити її обсяги, але й зрозуміти причини і механізми її функціонування, що є критично важливим для формулювання ефективних стратегій економічної політики та регуляторних заходів [13, с. 36].

Проведення аудиту передбачає детальний перегляд фінансової звітності, банківських виписок, контрактів, та інших документів, які можуть вказувати на реальний фінансовий стан особи чи компанії. Основна мета аудиту — зіставити заявлені доходи з фактичними витратами, що включає аналіз розміру та джерел прибутків у порівнянні з рівнем і структурою витрат.

Для цього аудиторів використовують різні методи, включаючи перевірку внутрішньої документації на предмет її повноти та достовірності, перевірку відповідності фінансових даних звітних періодів, а також зіставлення бухгалтерських даних із зовнішніми даними, такими як дані банківських транзакцій.

Подальший аналіз отриманих даних дозволяє виявити аномалії, такі як невідповідності між високим рівнем витрат та низькими офіційними доходами, що може вказувати на неофіційні джерела прибутку або ухилення від оподаткування. Крім того, аналіз може включати оцінку податкових декларацій на предмет їхньої відповідності із законодавчими вимогами та фактичною бізнес-діяльністю суб'єктів.

Наслідки тіньової економіки в кожній країні залежать від факторів, що сприяють її розвитку. Вони включають наступне:

1) Порухнення існуючої рівності. Справді, соціальна нерівність є результатом тіньової економіки. Це пояснюється тим, що тіньовий сектор, крім формального контролю, не дотримується законодавства про працю, податків, контролю якості та відповідних правових стандартів. В результаті працівник не може отримати пільги, передбачені законодавством. Доходи, які б дозволили державі надавати належні, високоякісні державні послуги та проводити ефективну соціально-економічну політику, не надходять до державного бюджету. Як наслідок цього зростає соціальна поляризація, що призводить до невдоволення громадськості та втрати довіри до державних установ [12, с. 6].

2) Порухує досконалу систему ринкової конкуренції, коли підприємство в оподатковуваній економіці не може ефективно конкурувати з підприємством у тіньовому секторі, оскільки останнє отримує абсолютну конкурентну перевагу, не сплачуючи податків і зборів. Це усуває правопорядкове підприємство та знищує існуючі конкурентні зв'язки.

3) Крім того, масова тіньова економіка спотворює статистичні дані країни, надаючи неправдиву інформацію про статус офіційних і неофіційних органів. Це все вказує на те, що тіньова економіка в цілому має негативний вплив на національну економіку, оскільки вона порушує нормальну рівновагу між суб'єктами господарювання в ринковій економіці [12, с. 6].

Незважаючи на це, екологи іноді вважають, що тіньова економіка вирішує низку соціально-економічних проблем на певному етапі економічного розвитку. Тіньовий сектор належить до певного класу людей, особливо на початку переходу до офіційної економіки. Забезпечує робочі місця, що трохи зменшує соціальну напругу, яка існує зараз. Тим не менш, тіньова економіка має більше негативних

наслідків, ніж позитивних, і для боротьби з нею потрібна систематична та постійна боротьба, основні методи оцінювання тіньової економіки зображені в табл. 1.2:

Таблиця 1.2

Методи оцінювання тіньової економіки

Категорія	Методи	Опис
Мікрометоди	Аналіз неофіційних операцій	Детальний аналіз фінансових звітів на предмет виявлення невідповідностей між офіційними та реальними показниками доходів та витрат.
	Аналіз трудових ресурсів	Дослідження рівня зайнятості в неформальному секторі, аналіз відхилень від офіційних даних зайнятості та соціальних внесків.
	Аналіз споживчої поведінки	Вивчення патернів покупок і витрат серед населення для виявлення неофіційних грошових потоків.
Макрометоди	Аналіз використання загальноекономічних індикаторів	Використання агрегованих економічних даних для оцінки обсягу тіньових операцій на національному рівні.

Продовження таблиці 1.2

	Аналіз різниці між ВВП та загальним обігом коштів	Порівняння загальних обсягів споживання, інвестицій та експорту з офіційно зареєстрованим ВВП.
	Статистичні невідповідності у торгівлі	Аналіз різниці між декларованим експортом однієї країни та імпортом, зареєстрованим її торговельними партнерами.

Спеціалізо вані техніки	Детальний аналіз фінасових звітів	Перевірка балансів та звітів про прибутки і збитки для виявлення прихованих доходів або неофіційних витрат.
	Аналіз документів	Детальний перегляд договірної документації та інших облікових записів для виявлення підробок та маніпуляцій.
	Економічний аналіз	Дослідження зв'язків між економічними індикаторами для виявлення аномалій, що можуть свідчити про тіньову діяльність.

Джерело: створено автором на основі [25].

Такий глибокий і всеосяжний підхід не тільки допомагає виявити конкретні порушення, але й сприяє поліпшенню загальної прозорості фінансових операцій у суспільстві, зміцненню податкової дисципліни та оптимізації податкової політики на основі реальної економічної поведінки платників податків.

РОЗДІЛ 2 ОРГАНІЗАЦІЙНО – ІНСТИТУЦІЙНІ ФОРМАТИ ТА МЕХАНІЗМИ КОНТРОЛЮ ТІНІЗАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1 Роль міжнародних організацій у боротьбі з тінізацією економіки

За оцінками дослідження, проведеного GFI у 2020 році, незаконні фінансові потоки мають тенденцію зростання протягом останніх двох десятиліть, що підкреслює глобальну проблему і виклики, з якими стикаються уряди для контролю і моніторингу таких операцій. Це також спонукає до зміцнення міжнародного

співробітництва і розробки нових регуляторних заходів для боротьби з тіньовою економікою.

У діаграмі на рис. 2.1 наведено інформацію про зростання тіньової економіки у різних країнах виражене як відсоток від внутрішнього валового продукту (ВВП) за різні роки. Для Італії відсоток тіньової економіки зріс з 10.7 у 2000 році до 27.3 у 2020 році. Швеція показала зростання з діапазону 6.8-7.8 у 2000 році до 19.8 у 2020 році. Німеччина збільшила свій показник з 2.7-3.0 до 15.0 в тому ж періоді. Франція відмітила зростання з 3.9 до 14.7, а Нідерланди — з 4.8 до 13.5.

Для Великобританії зазначено зростання з 2.0 до 13.0, Австрія має зростання з 1.8 до 8.9. Для США дані коливаються від 2.6-4.6 у 2000 році до 8.8 у 2020 році. Нарешті, Швейцарія відзначила збільшення від 4.1 у 2000 році до 8.1 у 2020 році.

Ці дані відображають суттєве зростання тіньових сегментів економіки у більшості зазначених країн за майже тридцятирічний період, що свідчить про зміни у структурі економік цих країн та посилення факторів, які стимулюють тіньову економічну діяльність.

У країнах, що розвиваються, тіньова економіка зростає найшвидше. Так, темна 76% офіційного ВВП Нігерії припадає на економіку країни. Зазначається, що існує значна частка тіньового сектора. так само в Таїланді (71%), Єгипті (68%), Болівії (66%) і Панамі (62%).

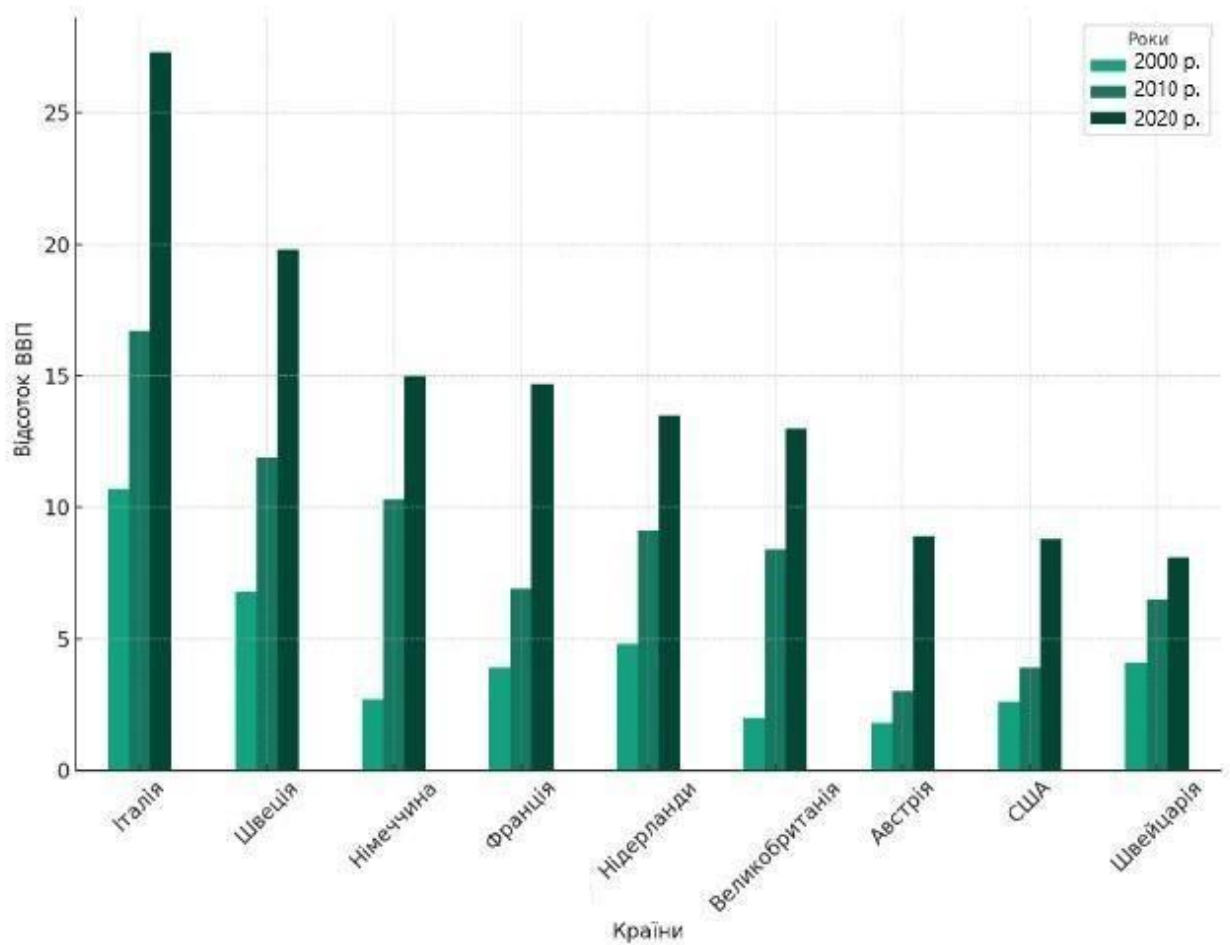

Рис. 2.1 Тіньова економіка в розвинених країнах, % від ВВП Джерело: створено автором на основі [33].

У діаграмі на рис. 2.2 наведено інформацію, що фактично, більшість країн Азії, Африки та Латинської Америки мають «паралельну» економіку, яка небагато перевершує офіційну економіку. Політична нестабільність, слабкість державних структур і корумпованість є особливостями країн, що розвиваються, які впливають на масштаби та форми тіньової економіки. Тут поширені хабарі за отримання державних контрактів, купівлю-продаж посад і розтрату бюджету. Великі ТНК також підкуповують місцевих чиновників. Бізнес і держава часто мають клановий характер, заснований на етнічних і родинних зв'язках. Політичний хаос панує в багатьох країнах, і злочинні групи відкрито кидають виклик владі.

Якщо тіньовий сектор в розвинених країнах переважно складається з невеликих компаній, а прибутки від Що стосується діяльності як додаткового

джерела доходу, то в країнах, що розвиваються ситуація є іншою. Мігранти з сільських районів, які не можуть знайти роботу в легальному секторі, змушені заробляти на життя в тіньовій економіці. Поширена корупція та недоліки законодавства призводять до того, що офіційна влада не враховує велику частину бізнес-діяльності.

З 2013 по 2022 роки незаконні фінансові потоки з країн, що розвиваються та країн з економікою, що формується, становили 6600 млрд. дол. Незаконний відтік зріс в середньому на 9,4% щороку, значно перевищуючи зростання світового ВВП. Законне фінансування стає все більш поширеним у багатьох країнах, особливо на Близькому Сході та в Північній і Південній Африці. Тим не менш, Китай, Росія, Мексика, Індія та Малайзія міцно займають лідируючі позиції в цьому процесі. У всьому світі незаконні фінансові потоки вже склали в середньому 3,9% від валового внутрішнього продукту. Згідно з рейтингом Global Financial Integrity, за період з 2013 по 2022 рік відтік незаконного капіталу з України склав у середньому 542 млн. дол.

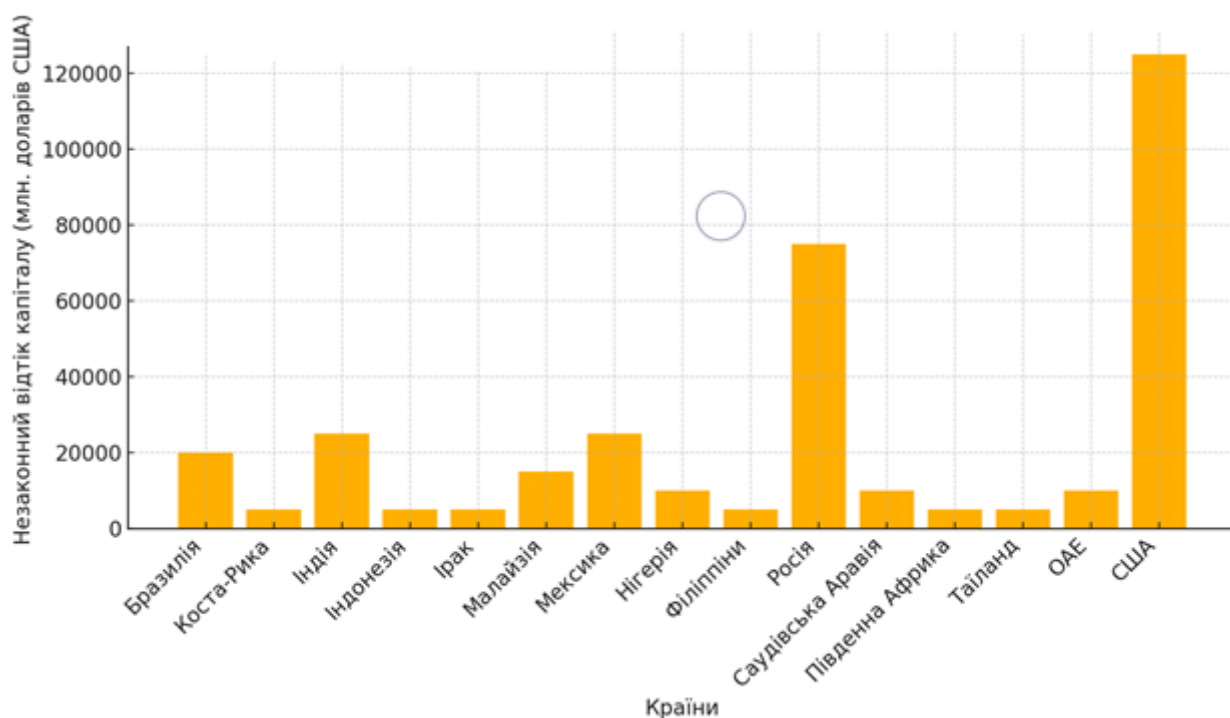

Рис. 2.2 Рейтинг країн за незаконного відтоку капіталу за період з 2013-2022 роки. Джерело:

створено автором на основі [33].

Також, важливо зауважити, щодо найвідоміших офшорних фінансових центрів, вони зображені у табл. 2.1 :

Таблиця 2.1

Найвідоміші офшорні фінансові центри		
№	Фінансові офшорні центри	Характеристики
1	Віргінські острови (колонія Британії)	Лідер за кількістю зареєстрованих офшорних компаній
2	Бермудські острови	Лідер зреєстрації страхових компаній і морських судів
3	Сейшельські острови	Найнижча вартість утримання інкорпорації
4	Сінгапур	Міжнародний хаб для хеджевих фондів
5	Беліз	Славиться найпростішою юрисдикцією
6	Мавриків	Лідер за кількістю інвестиційних фондів азіатських і африканських компаній
7	Джерсі	Найбільш «зарегульований» фінансовий центр
8	Багамські острови	Мають найбільшу кількість зареєстрованих судів. До отримання незалежності в 70-х рр. вважалися найпопулярнішим офшорним центром

Джерело: створено автором на основі [30].

З огляду на статистику, міжнародні організації відіграють значну роль у боротьбі з тінізацією економіки, надаючи платформу для координації міжурядових зусиль, розробляючи стандарти та політики, спрямовані на підвищення прозорості та обліку, а також здійснюючи моніторинг і дослідження в цій галузі. Ключові міжнародні організації та їхні ініціативи включають:

1. Міжнародний валютний фонд (МВФ) - МВФ проводить оцінки тіньової економіки у своїх членських країнах, надає рекомендації щодо політик, які можуть зменшити тіньові економічні активності. Одним із ключових інструментів є підвищення ефективності податкового адміністрування та підтримка правових інститутів, що забезпечують виконання законів [21].

На практиці, МВФ допомагає країнам у боротьбі з тіньовою економікою за допомогою різних інструментів та методик. Однією з ключових стратегій є підтримка реформ у галузі податкового адміністрування. МВФ надає технічну допомогу в розробці більш ефективних та прозорих податкових систем, які мінімізують можливості для ухилення від сплати податків і сприяють справедливішому розподілу податкового тягаря. Це включає поліпшення методів збору податків, посилення податкового контролю, а також підвищення кваліфікації податкових інспекторів.

Крім того, МВФ активно сприяє створенню нормативної бази, яка б унеможливила легалізацію доходів від тіньової економіки. Це включає розробку законодавчих ініціатив, які посилюють правові рамки та забезпечують більшу відповідність міжнародним стандартам у сфері фінансової прозорості.

МВФ також відіграє важливу роль у зборі та аналізі даних про тіньові економіки світу. За допомогою комплексних досліджень та аналітичних звітів, МВФ допомагає країнам оцінити масштаби та вплив тіньової економіки на їхні національні економіки. Ці дані не тільки підвищують усвідомлення проблеми на урядовому рівні, але й допомагають формулювати цільові стратегії для її розв'язання.

Фінансова підтримка МВФ, надана в рамках антитіньових програм, супроводжується конкретними вимогами до урядів щодо проведення необхідних економічних та інституційних реформ. Це забезпечує не тільки тимчасову фінансову допомогу, але й сприяє довгостроковому зміцненню економічного управління та скороченню тіньового сектору.

Таким чином, МВФ відіграє вирішальну роль у глобальних зусиллях проти тінізації економіки, надаючи своїм членам як стратегічну допомогу, так і практичні інструменти для вирішення цієї складної проблеми.

2. Світовий банк - Світовий банк розробляє проекти та програми, які спрямовані на посилення інституційних можливостей країн для боротьби з корупцією і тінізацією економіки. Це включає покращення системи управління та контролю, розвиток фінансових ринків, а також підвищення прозорості урядових витрат [27].

Основна стратегія Світового банку у боротьбі з тіньовою економікою включає декілька ключових аспектів. По-перше, банк прагне зміцнити правові та регуляторні рамки, що є фундаментальними для запобігання економічним зловживанням та корупції. Це досягається через реформи, які покликані зробити урядову діяльність більш відкритою та підзвітною перед громадськістю.

По-друге, Світовий банк активно сприяє розвитку і модернізації системи управління державними фінансами. Вдосконалення фінансового контролю та обліку, запровадження прозорих механізмів бюджетування та витрат допомагає скорочувати можливості для тінізації економіки. Ці заходи також включають підвищення компетентності та кваліфікації чиновників, задіяних у фінансовому управлінні [27].

Третім важливим напрямком діяльності є підтримка в розробці та впровадженні цифрових технологій. Цифровізація державних послуг не тільки

підвищує ефективність управління, але й зменшує ризики корупції та тінізації за рахунок автоматизації процесів та мінімізації людського втручання.

Крім того, Світовий банк веде активну роботу у сфері збору та аналізу економічних даних, що дозволяє країнам отримувати детальну інформацію про стан їхніх економік, включаючи розміри та вплив тіньового сектору. На основі цих даних формуються рекомендації щодо конкретних шляхів боротьби з тіньовою економікою.

3. Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) - ОЕСР розробила ряд стандартів і рекомендацій для боротьби з податковими ухиленнями та тіньовою економікою, зокрема ініціативи проти ерозії податкової бази та переміщення прибутків (BEPS). ОЕСР також сприяє обміну податковою інформацією між країнами [28].

ОЕСР розробила низку ініціатив, які зосереджені на підвищенні ефективності податкових систем та зменшенні можливостей для тіньової економічної діяльності. Проєкт BEPS (Base Erosion and Profit Shifting), який був запущений ОЕСР, має на меті вирішити проблему ерозії податкової бази та переміщення прибутків транснаціональними корпораціями. Ця ініціатива сприяє розробці єдиної стратегії, яка дозволяє запобігати штучному зниженню оподаткування через використання недоліків і розбіжностей в податкових правилах різних країн [28].

Ключовою частиною роботи ОЕСР є також сприяння обміну податковою інформацією між країнами. Організація підтримує розробку міжнародних договорів, які забезпечують автоматичний обмін інформацією щодо фінансових рахунків, що допомагає слідкувати за фінансовими потоками і виявляти потенційні випадки ухилення від податків.

ОЕСР також активно працює над питаннями, пов'язаними з нелегальними фінансовими потоками, що включають відмивання грошей та фінансування тероризму. В рамках цієї роботи організація розробляє рекомендації та надає

консультативні послуги країнам для зміцнення їхніх національних систем протидії цим загрозам [28].

Окрім того, ОЕСР проводить дослідження та аналітику щодо впливу тіньової економіки на світову та національні економіки, сприяючи глибокому розумінню цієї проблеми та розробці ефективних методів її вирішення. З цією метою ОЕСР регулярно публікує звіти та статистику, що оцінюють економічні тенденції та допомагають формувати політику на національному та міжнародному рівнях.

4. Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) - FATF визначає міжнародні стандарти у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму, які тісно пов'язані з тіньовою економікою. Вони впроваджують рекомендації, які держави повинні застосовувати для ефективного виявлення та блокування тіньових фінансових потоків [26].

FATF розробила низку рекомендацій, які сьогодні є визнаним міжнародним стандартом у боротьбі з незаконними фінансовими операціями. Ці рекомендації зосереджені на таких аспектах, як виявлення та запобігання відмиванню грошей, зміцнення правових та інституційних механізмів контролю, а також покращення міжнародної кооперації у цій сфері [26].

Однією з ключових особливостей діяльності FATF є постійний моніторинг та оцінка дієвості національних систем боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму у її членських країнах. Через регулярні взаємні оцінки, FATF визначає слабкі місця та рекомендує шляхи їх усунення. Ці оцінки допомагають країнам зрозуміти ефективність їх законодавства та політики і, за потреби, вносити корективи.

Крім стандартних заходів проти відмивання грошей, FATF також активно займається проблемою фінансування тероризму. Після терористичних атак 11 вересня 2001 року, організація значно посилсила свої зусилля у цьому напрямку,

розширюючи свої рекомендації та включаючи питання фінансування тероризму до порядку денного [26].

FATF також сприяє поширенню інформації про методи та тренди, які використовують злочинці та терористи для фінансування своєї діяльності. Організація регулярно публікує звіти, які аналізують актуальні схеми відмивання грошей та фінансування тероризму, і надає рекомендації щодо того, як урядам і фінансовим інститутам слід реагувати на ці виклики.

Ці організації сприяють розробці глобальних норм і практик, що унеможлиблюють або значно утруднюють ведення тіньової діяльності через міжнародну співпрацю і допомогу країнам у впровадженні ефективних внутрішніх заходів. Важливою складовою такої роботи є також обмін інформацією та навчальні програми для посадовців та спеціалістів, які працюють у цій сфері.

2.2 Національні стратегії та програми боротьби з тіньовою економікою

Національні стратегії та програми боротьби з тіньовою економікою варіюються від країни до країни, залежно від економічного розвитку, інституційної якості, та інших ключових чинників. Такі програми орієнтуються на розкриття та мінімізацію негативних наслідків тіньової економіки, яка часто включає незареєстровані господарські діяльності, ухилення від сплати податків, та використання праці без соціального забезпечення.

Загальні напрями боротьби:

1. Спрощення податкової системи та стимулювання легалізації бізнесу - важливим кроком є спрощення процесів сплати податків та надання стимулів для формалізації діяльності малих підприємств. Високий рівень податкової складності корелює з високим рівнем інформальності. Покращення якості управління та контроль корупції також впливають на зменшення розміру тіньової економіки [8].

Спрощення податкової системи та стимулювання легалізації бізнесу є ключовими напрямками в боротьбі з тіньовою економікою. Ці ініціативи спрямовані на зменшення бар'єрів та складнощів, з якими стикаються малі та середні підприємства при веденні законної діяльності. Складність податкових систем часто змушує бізнес вдаватися до інформальних практик, щоб уникнути великих витрат часу та грошей на виконання податкових вимог.

Значним прикладом спрощення податкової системи є впровадження електронних систем подачі податкової звітності. Такі системи дозволяють підприємцям швидко та ефективно подавати звіти, сплачувати податки та слідкувати за своїми податковими зобов'язаннями в онлайн режимі. Це значно знижує адміністративний тягар та час, необхідний для ведення податкового обліку. Крім того, стимулювання легалізації бізнесу може включати в себе введення податкових пільг для нових підприємств чи для тих, що виходять з тіньової зони. Наприклад, деякі країни пропонують знижені ставки податків або тимчасові податкові відтермінування для нових підприємств, щоб заохотити їх до реєстрації та законної діяльності.

2. Використання ІТ-технологій для контролю за тіньовими трансакціями - ефективно застосування інформаційних технологій може значно покращити здатність уряду виявляти та контролювати тіньові економічні операції, особливо ті, що пов'язані з ухиленням від сплати податків [5, с. 451].

Використання ІТ-технологій для контролю за тіньовими трансакціями стає все більш актуальним у світі, де технологічний прогрес прискорюється, а потреба в ефективному податковому адмініструванні зростає. Завдяки новітнім технологічним рішенням, уряди мають можливість значно покращити свою здатність виявляти та контролювати тіньові економічні операції, зокрема ті, що пов'язані з ухиленням від сплати податків.

Одним з найважливіших інструментів у цій сфері є розвиток та впровадження інтегрованих податкових інформаційних систем. Ці системи дозволяють збирати, аналізувати та обробляти великі обсяги даних в реальному часі. Наприклад, електронні системи звітності можуть автоматично виявляти аномалії в податкових деклараціях або невідповідності в оборотах бізнесу, що можуть вказувати на потенційне ухилення від сплати податків.

Ще одним напрямком є використання технологій блокчейн для забезпечення прозорості та безпеки фінансових трансакцій. Блокчейн може допомогти урядам стежити за перебігом трансакцій, знизити ризик маніпуляцій з даними та забезпечити більш високий рівень довіри між учасниками економіки. Ця технологія особливо ефективна у боротьбі з міжнародним ухиленням від сплати податків, дозволяючи відслідковувати транскордонні платежі в автоматичному режимі.\

Автоматизація податкового адміністрування за допомогою ІТ також включає впровадження інтелектуальних систем, які здатні самостійно ідентифікувати схеми ухилення від сплати податків, використовуючи алгоритми машинного навчання та штучного інтелекту. Ці системи можуть аналізувати історичні дані, порівнювати їх із поточними трендами та визначати підозрілі патерни, що вимагають додаткового розслідування.

Такі ініціативи не тільки підвищують ефективність податкових служб, але й забезпечують більшу справедливість у сфері оподаткування. Технології можуть допомогти зменшити обсяг тіньової економіки, запобігти втратам державних доходів від податків, і, в кінцевому підсумку, стимулювати економічне зростання.

Електронні платіжні системи також відіграють важливу роль у цьому процесі. Вони забезпечують більш швидкі та безпечні фінансові операції, знижують витрати на обробку платежів і зменшують можливості для корупції та фінансових

махінацій. Інтеграція таких систем з національними податковими базами дозволяє урядам відстежувати великий обсяг трансакцій у реальному часі, що значно підвищує прозорість і здатність виявляти порушення.

Зрештою, використання ІТ-технологій для контролю за тіньовими трансакціями є невід'ємною частиною сучасних стратегій боротьби з тіньовою економікою. Ці технології не лише допомагають урядам ефективніше збирати податки і забезпечувати дотримання законодавства, але й сприяють створенню більш справедливого та інклюзивного економічного середовища.

У 2014 році в Сербії було започатковано значний проект протидії тіньовій економіці під керівництвом NALED — Національної Альянсу для Локального Економічного Розвитку. Цей крок був здійснений за ініціативою уряду з метою впровадження комплексної стратегії, що включала різноманітні заходи та реформи, які спрямовані на скорочення розмірів тіньового сектору економіки [16, с. 69].

Одним з основних компонентів програми було введення електронної реєстрації сезонних працівників. Це нововведення значно спростило процес легалізації трудових відносин, дозволило залучити в офіційний економічний обіг велику кількість працівників, які раніше працювали нелегально. Завдяки цій системі, число зареєстрованих сезонних робітників зросло у десять разів за менш ніж два роки.

Податкові пільги для новачків у бізнесі також стали важливою частиною стратегії. Зокрема, початківцям у бізнесі надавалась можливість не платити податки у перший рік діяльності. Це стимулювало підприємців реєструвати свій бізнес та працювати в рамках закону, що сприяло збільшенню податкових надходжень і зменшенню рівня тіньової економіки.

Реформа неподаткових зборів також відіграла ключову роль. Шляхом перегляду та оптимізації різноманітних місцевих зборів та платежів було значно знижено фінансове навантаження на бізнес, що також спонукало підприємства виходити з тіні.

Розвиток інспекційного нагляду через впровадження системи eInspector дозволив створити більш ефективну та прозору систему контролю за діяльністю бізнесу. Це забезпечило кращий моніторинг виконання законодавства та сприяло виявленню та припиненню нелегальної діяльності.

Завдяки цим зусиллям, за період з 2014 по 2018 рік, розмір тіньової економіки серед зареєстрованих бізнесів у Сербії знизився з 21.2% до 15.4% від ВВП. Ці заходи показували великий внесок у підвищення економічної прозорості та податкової дисципліни в країні. Такі комплексні заходи сприяли не тільки зменшенню обсягу тіньової економіки, але й покращенню бізнес-клімату, залученню інвестицій та створенню більш стабільного економічного середовища [31].

Цілісний підхід, що включав як законодавчі зміни, так і технологічні інновації, забезпечив успіх у боротьбі з тіньовою економікою. Впровадження електронних систем, спрощення податкової політики, реформування неподаткових зборів, та зміцнення інспекційного нагляду стали прикладом ефективної державної політики, що може бути взірцем для інших країн, що борються з подібними викликами.

В 2023 році Інститут C.D. Howe в Канаді опублікував "Тіньовий Федеральний Бюджет", який представляв собою аналітичний звіт, спрямований на аналіз і пропозиції щодо зменшення податкового та неподаткового тиску на канадську економіку. Цей документ мав на меті не просто оцінити існуючі фінансові навантаження, але й запропонувати конкретні кроки для їх оптимізації, що могло б підвищити справедливість і ефективність використання державних ресурсів [33].

Звіт вказував на різні аспекти фінансової політики, де можливі покращення. Наприклад, шляхом реформування податкової системи, зниження податків на працю та капітал, а також перегляду розподілу державних інвестицій і субсидій. Особлива увага приділялася необхідності зменшення бюрократії та підвищення прозорості у витрачанні державних коштів.

Однією з ключових рекомендацій було введення стимулів для малого та середнього бізнесу, які включали зниження податкового навантаження для нових підприємств та підприємств, що інвестують у наукові дослідження та розробки. Ці заходи мали за мету не тільки стимулювати зростання бізнесу, але й збільшити кількість робочих місць та покращити загальний життєвий рівень канадців.

Значення цього звіту полягає також у його впливі на публічні дискусії та розуміння необхідності глибоких змін у фінансовій політиці. Він акцентував увагу на тому, що економічне зростання та соціальний прогрес вимагають не тільки термінових заходів, але й довготривалих стратегічних рішень, які можуть забезпечити стійкість і адаптивність економіки в майбутньому.

Такі аналітичні звіти відіграють важливу роль у формуванні економічної політики, допомагаючи урядам визначати пріоритети та адаптуватися до змінюваних економічних умов. Вони також сприяють більшій залученості громадськості громадян до обговорення публічних фінансів, підвищуючи тим самим рівень громадянської освіти та підзвітності уряду перед населенням. Цілісний підхід до реформування фінансової системи, запропонований у "Тіньовому Федеральному Бюджеті", відображає стратегічне бачення розвитку Канади, орієнтоване на довгострокове збалансування економічних та соціальних інтересів країни [7, с. 69].

2.3 Інституційні механізми контролю тіньової глобальної економіки.

Для регулювання тіньових потоків капіталу на міжнародних ринках вживаються наступні заходи та політики:

1. Міжнародні стандарти і рекомендації - організації, такі як ОЕСР та FATF, розробляють стандарти, що спрямовані на боротьбу з відмиванням грошей та ухиленням від податків. Вони включають рекомендації про автоматичний обмін податковою інформацією між країнами [14, 30].

Міжнародні стандарти та рекомендації відіграють ключову роль у формуванні глобальної відповіді на тіньові потоки капіталу, спрямовані на відмивання грошей, ухилення від податків і інші фінансові зловживання. Організації як ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) та FATF (Фінансова діяльна група) стоять на передовій цих зусиль, розробляючи комплексні рекомендації та засоби контролю, які призначені для урядів та фінансових інституцій всього світу [14, 30].

ОЕСР розробляє політики, які сприяють прозорості і боротьбі з шкідливими податковими практиками, включаючи проекти щодо ерозії податкової бази та перенесення прибутків (BEPS). Ці ініціативи мають на меті запобігти ситуаціям, коли корпорації переміщують прибутки до країн з низькими податковими ставками, мінімізуючи свої податкові зобов'язання в країнах з високими податковими ставками [14].

FATF, з іншого боку, зосереджується на встановленні міжнародних стандартів для боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Її рекомендації діють як глобальні норми, що визначають як країни мають ідентифікувати, розслідувати та переслідувати злочинну діяльність, а також як банки та інші фінансові установи повинні вести свої ділові операції, щоб ускладнити злочинцям доступ до міжнародної фінансової системи [30].

Одним із ключових аспектів міжнародних стандартів є обмін податковою інформацією між країнами. Ця практика дозволяє урядам отримувати дані про зарубіжні активи і доходи своїх громадян, підприємств, що суттєво ускладнює ухилення від податків і допомагає виявляти нелегальні фінансові потоки.

2. Прозорість корпоративної власності - законодавство, яке зобов'язує компанії відкривати інформацію про своїх реальних власників, що допомагає запобігти використанню комплексних корпоративних структур для приховування від податків [26, с. 352].

Цей процес забезпечує, що фінансові потоки можуть бути простежені та віднесені до конкретних осіб, що зменшує можливості для анонімного переміщення капіталу через кордони або маніпулювання податковими зобов'язаннями. Зокрема, це стало критично важливим у контексті глобальної боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму, де відсутність прозорості може значно ускладнити виявлення незаконних фінансових дій.

На практиці країни впроваджують національні реєстри компаній, в яких міститься інформація про кінцевих бенефіціарних власників. Такі реєстри можуть бути доступними для громадськості, що забезпечує вищий рівень громадського контролю та сприяє більшій корпоративній відповідальності.

Європейський Союз на чолі з цими зусиллями впровадив Директиву про боротьбу з відмиванням грошей, яка вимагає від держав-членів створення таких реєстрів. Це дозволяє слідчим органам, банкам і навіть звичайним громадянам краще розуміти структуру власності компаній, що діють у їх країнах.

3. Глобальний форум по прозорості та обміну інформацією - ця ініціатива ОЕСР займається зміцненням міжнародної співпраці в області податкової прозорості та боротьби з податковими ухиленнями [14].

Глобальний форум співпрацює зі своїми членами та неконституційними членами, щоб забезпечити, що країни дотримуються міжнародно визнаних стандартів прозорості та обміну інформацією в податкових справах. Основними зусиллями є сприяння автоматичному обміну інформацією про фінансові рахунки, що є потужним інструментом для виявлення та запобігання потенційним випадкам ухилення від сплати податків.

Форум також проводить оцінку своїх членів через процеси взаємного огляду, щоб переконатися, що країни впроваджують вимоги щодо прозорості та обміну інформацією. Ці оцінки допомагають виявити прогалини в національних законодавствах та рекомендувати заходи для їх усунення.

Значна увага форуму приділяється не тільки податковій інформації, але й правильній ідентифікації бенефіціарних власників компаній та трестів, що є важливим кроком у боротьбі з тіньовою економікою та відмиванням грошей. Забезпечення доступу до цієї інформації на міжнародному рівні сприяє формуванню більш прозорого глобального фінансового середовища.

4. Національні регуляторні заходи - країни впроваджують внутрішні закони, які регулюють перекази коштів за кордон, вимагають детальної фінансової звітності від банків та інших фінансових інститутів [33, с. 11].

Одним із ключових аспектів національних регуляторних заходів є впровадження суворих вимог до банків та інших фінансових інститутів щодо ідентифікації їх клієнтів і походження їх коштів. Це включає необхідність проведення детальної перевірки нових клієнтів (клієнтська дилігенція), а також моніторинг та звітування про будь-які підозрілі транзакції.

Інший важливий захід включає законодавство, яке вимагає від корпорацій та трастів розкривати інформацію про своїх реальних бенефіціарних власників. Це дозволяє урядам відстежувати і контролювати переміщення капіталів і сприяє запобіганню використанню компаній-оболонок для фінансових махінацій.

Країни також вводять поліпшені системи електронного податкового адміністрування, які дозволяють забезпечити більшу збору податків та знизити рівень ухилення від їх сплати. Це включає автоматизацію податкових декларацій, електронне подання та оплату податків, що робить процес більш прозорим і складним для маніпулювання.

На додаток, деякі країни встановлюють міжвідомчі та міжнародні кооперативні мережі для поліпшення обміну інформацією та координації дій у боротьбі з транснаціональними фінансовими злочинами.

5. Посилення міжнародної співпраці - координація зусиль між країнами для створення єдиних правил та стандартів, які запобігатимуть тіньовим фінансовим потокам через національні кордони [33].

Ці заходи є важливими елементами в боротьбі з тіньовими потоками капіталу та їхнім впливом на міжнародну економічну стабільність. Вони спрямовані не лише на запобігання незаконним фінансовим операціям, але й на створення більш стабільної та прозорої міжнародної фінансової системи.

2.4 Сучасні методи боротьби з тінізацією глобальної економіки

Аналізуючи ефективність існуючих форматів боротьби з тіньовою економікою, можна виділити кілька ключових аспектів, які впливають на успіх цих заходів у різних країнах. Зокрема формати боротьби, включають в себе ряд таких методів для виявлення і боротьби з тінізацією:

Квантитативні методи аналізу тіньових потоків капіталу використовуються для виявлення, вимірювання та аналізу неофіційних фінансових транзакцій, які відбуваються поза законодавчо регульованим ринком. Ці методи допомагають економістам, політичним діячам та регуляторам зрозуміти масштаби та вплив тіньових потоків на національні та глобальні економіки.

1. Модель економічних розривів (Gaps Model) - цей метод використовує дані про офіційний обсяг експорту країни А до країни Б і порівнює їх з даними країни Б про імпорт з країни А. Розриви між цими двома цифрами можуть вказувати на недостовірне декларування вартості товарів для ухилення від податків або виведення капіталу [32].

Модель економічних розривів є особливо ефективною у виявленні великих та систематичних аномалій у торговельних даних, які можуть бути пов'язані зі злочинною діяльністю, такою як відмивання грошей або фінансування тероризму.

Розриви можуть вказувати на широкий спектр проблем, включаючи недостатній контроль на кордонах, недоліки в митній документації або навіть корупцію в урядових структурах.

Аналіз за моделлю економічних розривів також може бути використаний для оцінки ефективності податкових та торговельних політик, допомагаючи урядам виявляти слабкі місця в економічній регуляції та вживати заходів для їх усунення. Оскільки цей метод залежить від точності та повноти офіційних даних, важливою умовою його успішного застосування є наявність надійних та прозорих державних реєстрів та статистики.

2. Модель податкових ухилень (Tax Evasion Model) - використовує різні макроекономічні індикатори для оцінки рівня податкових ухилень у країні, зокрема аналізує зв'язок між офіційно зареєстрованими доходами та податковими надходженнями [32].

Методика базується на порівнянні зареєстрованих податкових доходів з очікуваними податковими надходженнями, які визначаються на основі економічних моделей і макроекономічних показників. Аналітики використовують дані про ВВП, особисті доходи, корпоративні прибутки та інші економічні індикатори для визначення потенційного податкового зобов'язання, а потім порівнюють ці розрахунки з фактичними податковими надходженнями.

Цей аналіз допомагає виявити розриви, які можуть свідчити про наявність значного рівня ухилення від податків. Наприклад, якщо фактичні податкові надходження значно нижчі за очікувані на основі економічної активності, це може вказувати на високий рівень неофіційної економіки або на широке використання податкових схем для мінімізації податкових виплат.

Модель також включає аналіз поведінкових аспектів податкових платників, таких як реакція на зміни в податковому законодавстві, податкові стимули або штрафи за несплату податків. Це дозволяє урядам розробляти більш ефективні

стратегії податкового адміністрування, що спрямовані на зменшення ухилення від податків і підвищення податкових доходів.

Застосування моделі податкових ухилень допомагає урядам виявляти слабкі місця у своїх податкових системах і розробляти цілеспрямовані політики для боротьби з тіньовою економікою, підвищуючи таким чином загальну ефективність податкової системи.

3. Статистичні методи виявлення аномалій - застосовуються алгоритми машинного навчання для ідентифікації нестандартних фінансових патернів у великих даних, що можуть вказувати на незаконні транзакції [30, с. 14].

Статистичні методи виявлення аномалій використовуються для ідентифікації незвичайних або відхильних патернів у даних, які можуть вказувати на потенційні фінансові зловживання, включаючи тіньові потоки капіталу, ухилення від податків або відмивання грошей. Ці методи є особливо корисними в обробці великих наборів даних, де ручний аналіз стає непрактичним.

Аномалії можуть бути визначені як спостереження, які значно відрізняються від більшості даних, і можуть виникати через різні причини, включаючи помилки вимірювання, експериментальні помилки або навмисні маніпуляції. Виявлення цих аномалій є критичним для запобігання та розслідування фінансових злочинів [4, с. 15].

Серед популярних статистичних методів виявлення аномалій можна виділити:

1) Методи засновані на кластеризації, такі як k-means, де дані групуються у кластери на основі їхньої схожості, а аномалії часто знаходяться далеко від центру будь-якого кластера.

2) Виявлення аномалій за допомогою мережевих технологій, таких як нейронні мережі, які можуть виявляти складні нелінійні патерни в даних, що відрізняють аномальні поведінки.

3) Статистичні тестування, наприклад, тести Грабса, які використовуються для визначення значень, що є викидами у статистично нормально розподілених даних [18, с. 15].

Додатково, аналітики часто використовують методи машинного навчання, такий як однокласовий SVM, які спеціально адаптовані для виявлення аномалій у великих датасетах.

Застосування цих методів дозволяє компаніям та урядовим органам ефективніше контролювати фінансові потоки, виявляти потенційні ризики та швидко реагувати на порушення фінансових правил та норм, забезпечуючи більшу стабільність та безпеку економічних систем.

4. Використання балансових і платіжних методів - аналіз балансу платежів для виявлення невідповідностей у міжнародних платіжних потоках, що може свідчити про незадекларовані фінансові потоки.

Балансові методи зосереджуються на аналізі балансу платежів, який є статистичним звітом про транзакції між резидентами країни та нерезидентами. Цей звіт включає дані про торговельний баланс, фінансові потоки, такі як прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції та інші капіталові перекази. Розбіжності або непередбачені зміни у цих даних можуть вказувати на неофіційні або приховані фінансові потоки.

Платіжні методи використовуються для аналізу індивідуальних платіжних транзакцій, щоб виявити аномальні або підозрілі потоки грошей, які можуть бути ознакою відмивання грошей, фінансування тероризму або ухилення від податків. Це включає перевірку великих, нехарактерних або неоправданих платежів, які не відповідають відомій економічній діяльності суб'єкта або перевищують звичайні суми для подібних транзакцій.

Обидва методи мають свої переваги та недоліки. Балансові методи допомагають у забезпеченні макроекономічної стабільності та в розумінні

загальних тенденцій, але можуть не виявити всіх видів фінансових зловживань через загальний характер даних. Платіжні методи, з іншого боку, є більш детальними та можуть виявити конкретні неправомірні транзакції, але вимагають значних ресурсів для обробки і аналізу великої кількості даних.

Ці методи дозволяють аналітикам отримувати більш об'єктивне уявлення про обсяг і природу тіньової економіки, а також сприяють розробці більш ефективних стратегій її регулювання і контролю.

Також, важливо зазначити про інструменти та заходи контролю тіньових потоків. Вони охоплюють різноманітні правові, адміністративні та технічні засоби, спрямовані на виявлення, моніторинг і припинення нелегальних фінансових операцій. Ефективне використання цих інструментів вимагає комплексного підходу, який включає наступні аспекти:

1. Законодавчі ініціативи - уряди встановлюють правові рамки, що регулюють міжнародні та національні фінансові операції, визначають види діяльності, що вважаються нелегальними, та встановлюють покарання за порушення. Це включає закони про податки, банківську таємницю, антикорупційні заходи та заходи проти відмивання грошей [5, с. 411].

Значною мірою увага приділяється антикорупційним заходам і боротьбі з відмиванням грошей. Наприклад, у Сполучених Штатах однією з ключових нормативних баз є Закон про банківську таємницю (Bank Secrecy Act, 1970), який вимагає від фінансових інститутів вести реєстри певних видів транзакцій і звітувати про підозрілі активності. Європейський Союз з свого боку прийняв Четверту (а потім і П'яту) директиву про боротьбу з відмиванням грошей, яка зобов'язує членів виявляти та повідомляти про бенефіціарних власників компаній, що сприяє зменшенню можливостей для приховування ілегалних доходів [5, с. 412].

Також важливою є діяльність міжнародних організацій, таких як FATF, яка розробляє рекомендації і стандарти для боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму. Ці рекомендації служать орієнтиром для країн при формуванні національного законодавства [3, с. 25].

Законодавчі ініціативи також охоплюють зобов'язання щодо проведення регулярних перевірок і аудитів бізнес-структур, що дозволяє забезпечувати відповідність діяльності компаній встановленим нормам. Це включає закони про обов'язкове розкриття інформації фінансовими та іншими регуляторними органами.

2. Міжнародна співпраця - ефективний контроль над тіньовими потоками капіталу неможливий без співпраці на міжнародному рівні, оскільки багато схем відмивання грошей або ухилення від податків мають транснаціональний характер. Організації як FATF відіграють ключову роль у координації зусиль та розробці міжнародних стандартів [1, с. 48].

Однією з лідируючих організацій у цій сфері є FATF, яка була заснована країнами Великої сімки (G7) у 1989 році для боротьби з відмиванням грошей. З часом мандат FATF розширився, включаючи заходи проти фінансування тероризму та інші пов'язані з ним фінансові злочини. FATF розробляє стандарти та веде рекомендації, які країни-члени повинні впроваджувати у своє законодавство, щоб створити єдиний фронт проти глобальних фінансових загроз [7, с. 68].

Ключовим аспектом міжнародної співпраці є також взаємодія через двосторонні та багатосторонні податкові угоди, які допомагають запобігати ухиленню від сплати податків і сприяють обміну податковою інформацією між країнами. Наприклад, Загальний стандарт звітності (Common Reporting Standard, CRS), запроваджений Організацією економічного співробітництва та розвитку (OECD), зобов'язує більш ніж 100 країн автоматично обмінюватися інформацією

про банківські рахунки та інші фінансові активи для запобігання міжнародному ухиленню від податків.

3. Фінансовий моніторинг - центральні банки та інші регуляторні органи здійснюють моніторинг та аналіз фінансових транзакцій через системи як SWIFT або національні системи моніторингу. Ці системи дозволяють виявляти нестандартні або підозрілі фінансові перекази [10, с. 18].

Одним з основних механізмів фінансового моніторингу є система SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication), яка забезпечує обмін фінансовою інформацією між банками в усьому світі. Ця система використовується для передачі інформації про трансграничні платежі, і її дані часто аналізуються для виявлення шаблонів, що можуть свідчити про незаконні фінансові потоки.

Регуляторні органи, такі як Фінансові розвідки (Financial Intelligence Units, FIU), в різних країнах відіграють важливу роль у фінансовому моніторингу. Вони аналізують інформацію, отриману від банків та інших фінансових інституцій, які зобов'язані звітувати про підозрілі транзакції відповідно до національного законодавства. Наприклад, у США це регулюється Законом про банківську таємницю (Bank Secrecy Act), який вимагає від фінансових установ виявляти та повідомляти про будь-які транзакції, що перевищують встановлені порогові ліміти [13, с. 193].

Європейський Союз, у свою чергу, використовує Директиви ЄС про боротьбу з відмиванням грошей, які вимагають від фінансових інституцій вести ретельний облік своїх клієнтів та їхніх транзакцій, зокрема шляхом застосування заходів "знай свого клієнта" (Know Your Customer, KYC).

Також важливим є застосування передових технологій у фінансовому моніторингу, включаючи штучний інтелект та машинне навчання, які дозволяють більш ефективно ідентифікувати складні шаблони та аномалії у великих обсягах фінансових даних, забезпечуючи більш швидке та точне виявлення підозрілих дій.

4. Посилення вимог до відкритості інформації - зобов'язання компаній та банківських інституцій надавати інформацію про реальних бенефіціарів та структури власності допомагає запобігти використанню складних корпоративних структур для приховування нечесних фінансових потоків [16, с. 139].

Посилення вимог до відкритості інформації є важливим аспектом у боротьбі з корупцією, відмиванням грошей і ухиленням від оподаткування. Це передбачає обов'язок для компаній та фінансових інститутів надавати детальну інформацію про своїх бенефіціарних власників та структури власності. Ідея полягає в тому, щоб ускладнити або унеможливити використання комплексних корпоративних структур для приховування реальних власників активів та джерел доходів.

Європейський Союз вжив конкретних заходів для забезпечення прозорості компаній через Вимоги Директиви ЄС про боротьбу з відмиванням грошей. Згідно з П'ятою Директивою, яка була прийнята у 2018 році, всі країни-члени мають створити публічно доступні реєстри бенефіціарних власників, що включає інформацію про осіб, які фактично контролюють компанії. Така прозорість дозволяє як владі, так і громадськості відстежувати і перевіряти, хто стоїть за бізнесопераціями.

У Сполучених Штатах в 2020 році було прийнято Акт про прозорість корпоративної власності (Corporate Transparency Act), який зобов'язує невеликі компанії та LLC (товариства з обмеженою відповідальністю) реєструвати інформацію про своїх реальних власників в Федеральну службу фінансових розслідувань. Цей акт має на меті запобігти створенню та використанню фіктивних фірм для приховування тіньових операцій [17].

Також міжнародні організації, як Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), вживають заходів для посилення вимог до прозорості. Особливу увагу приділяється обміну податковою інформацією між країнами для боротьби з ухиленням від сплати податків на міжнародному рівні [31].

5. Аудит та обов'язкові перевірки - регулярні перевірки та аудити бізнесу, включаючи перевірки на відповідність стандартам ведення бізнесу, є важливими для виявлення порушень і недостовірної звітності.

Аудит включає систематичний процес оцінки фінансових звітів організації, який здійснюється зазвичай зовнішніми, незалежними аудиторами. Це дозволяє забезпечити об'єктивність та незалежність оцінки. Наприклад, в США Американський інститут сертифікованих бухгалтерів (AICPA) встановлює стандарти для аудиторської діяльності, які включають в себе ретельний огляд документації, оцінку внутрішніх контрольних систем та перевірку точності фінансових записів [32].

Обов'язкові перевірки, зазвичай проведені регуляторними органами, фокусуються на перевірці дотримання компаніями законодавчих вимог. Наприклад, у Європейському Союзі Директиви ЄС про фінансові інструменти вимагають, щоб інвестиційні компанії та банки проводили регулярні внутрішні перевірки для забезпечення відповідності фінансовим та операційним стандартам. Крім того, в багатьох країнах існують законодавчі акти, які зобов'язують публічні компанії проводити щорічні аудити, результати яких повинні публікуватися для загального огляду. Це забезпечує прозорість та дозволяє акціонерам та іншим зацікавленим сторонам оцінювати фінансове становище та управління компанією.

Ефективність аудиту та обов'язкових перевірок значно залежить від кваліфікації аудиторів, строгості застосовуваних процедур та здатності реагувати на виявлені порушення.

Застосування цих інструментів та заходів дозволяє створити більш стійку систему, що спроможна ефективно виявляти та протидіяти тіншовим потокам капіталу, зменшуючи таким чином їхній негативний вплив на економіку.

ВИСНОВКИ

Отже, на основі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Тінізація світової економіки відображає діяльність, яка ведеться поза офіційним обліком, уникаючи державного регулювання та оподаткування. Цей процес охоплює широкий спектр діяльності від виплати зарплати "у конверті" до повністю нелегальних операцій, таких як торгівля забороненими товарами. Основні характеристики тіньової економіки включають її прихований характер, величезний обсяг обігу коштів, які ухиляються від податків, та здатність адаптуватися до змінюваних економічних умов. Також тіньова економіка підриває державну фіскальну політику та сприяє розповсюдженню корупції, що поглиблює соціальну нерівність і підриває довіру до уряду та його інституцій.

2. Причини та фактори, які сприяють виникненню та розвитку тінізації в глобальному економічному просторі, включають високий рівень податків і складність податкових систем, що спонукають бізнес та індивідів уникати офіційного обліку. Корупція та слабкі інституції знижують довіру до уряду і правоохоронних органів, що також сприяє тінізації. Нестабільність економіки та низький рівень соціального захисту в певних регіонах змушують людей звертатися до тіньової економіки як до джерела доходу.

3. Методи оцінювання масштабів тіньової економіки включають в себе як прямі, так і непрямі підходи. Прямі методи базуються на аудиті та інших формах контролю, тоді як непрямі методи використовують статистичні дані, такі як порівняння офіційних та фактичних обсягів споживання енергії чи готівкових трансакцій. Ці методи допомагають оцінити не тільки розмір, але й вплив тіньової економіки на світову економіку, виявляючи такі наслідки, як втрата податкових доходів, спотворення економічних показників та зниження довіри до фінансових інституцій.

4. Міжнародні організації відіграють ключову роль у глобальній боротьбі з тінізацією економіки, забезпечуючи координацію між країнами, розробку стандартів та методологій для їх впровадження. Організації, такі як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, FATF, та ОЕСР, сприяють розробці політик, які допомагають урядам ефективно боротися з тіньовою економікою через підвищення прозорості, покращення податкового адміністрування та зміцнення правових рамок. Ці організації також забезпечують платформу для обміну кращими практиками та здійснюють навчання та технічну допомогу, спрямовані на зміцнення інституційних здібностей країн.

5. Національні стратегії та програми боротьби з тіньовою економікою включають комбінацію законодавчих заходів, поліпшення податкового адміністрування, посилення правопорядку та співпраці між державними установами. Багато країн використовують технологічні інновації для підвищення ефективності збору даних та слідкування за економічною активністю, яка ухиляється від офіційного обліку. Також важливу роль відіграє міжнародна співпраця у виявленні та переслідуванні транснаціональних тіньових операцій. Ефективність цих стратегій залежить від їх інтеграції у ширший контекст економічних та соціальних реформ кожної країни.

6. Інституційні механізми контролю тіньової економіки включають різноманітні урядові і міжнародні ініціативи, спрямовані на зменшення незаконних економічних діяльностей. Вони включають законодавчі заходи для покращення фіскального контролю, розвиток технологічних рішень для моніторингу фінансових операцій, а також міжнародне співробітництво для боротьби з відмиванням грошей та податковими ухиленнями. Важливу роль відіграють і спеціалізовані агенції, такі як фінансова розвідка, які аналізують підозрілі трансакції та співпрацюють з правоохоронними органами. Ефективність цих

механізмів залежить від їх здатності адаптуватися до постійно змінюваних методів тіньової економіки та міжнародної координації у виконанні законів та обміні інформацією.

7. Ефективність існуючих форматів боротьби з тінзацією є змішаною та сильно залежить від контексту кожної країни. Законодавчі заходи, посилення податкового контролю, і використання технологій, таких як електронне податкове адміністрування, є ефективними у деяких регіонах, але їх успішність може бути обмежена корупцією та недостатньою інституційною спроможністю в інших. Міжнародне співробітництво і обмін інформацією допомагають виявляти та боротися з транснаціональними аспектами тіньової економіки, проте глобальна координація залишається викликом. В цілому, більшість країн продовжують розвивати і адаптувати свої підходи для підвищення ефективності боротьби з тіньовими економічними діяльностями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранов С.О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціальноекономічні наслідки та шляхи подолання в Україні / С.О. Баранов // Вісник НАДУ — № 3–2015. — С. 47–54.
2. Березянюк, Т. В. Трансформація вимог до фінансової системи в умовах становлення та розвитку національної моделі корпоративного управління / Т. В. Березянюк // Проблеми та перспективи становлення фінансової системи України : матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Севастополь: ТНУ ім. В.І. Вернадського, 2008. – С. 62 - 66.
3. Білоус В.Т., Попович В.М., Попович М.В. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: Монографія. – К., 2016. – С. 3–34.

4. Боротьба з офшорами: пасивна Україна. Економічна правда, 22.02.2021
URL: http://www.ukrrudprom.ua/digest/Borotba_z_ofshorami_pasivna_Ukrana.htm
5. Варналій З.С. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. // Варналій З.С. — К. — НІСД. — 2016. — 576 с.
6. Вірченко В. В., Вірченко В. О. Трансформація фінансової системи в умовах глобалізації. Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. 2016. С. 49–55.
7. Давиденко Н.М., Войцехівська С.І. Офшоризація економіки в контексті забезпечення фінансової безпеки України. Підприємництво та інновації. 2022. (22), 67-72.
8. Експерти підтримують пропозицію Тігіпко закрити кіпрський офшор. News.finance 13.06.2011: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/06/13/241598>
9. Експерти підтримують пропозицію Тігіпко закрити кіпрський офшор. News.finance 13.06.2011: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2011/06/13/241598>
10. Кахович О.О., Натюшин О.К. Шуліка О.О. Функціонування офшорного бізнесу та необхідність його законодавчого регулювання // Економічний простір. — 2021. — № 46. — С. 12—20.
11. Колдовський М.В. Український феномен процесу відмивання доходів одержаних злочинним шляхом/ М.В. Колдовський // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2023>.
12. Краус Н. М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання: Монографія. – Полтава: Дивосвіт, 2014. – 148 с.

13. Miroshnychenko, I. (2013). The impact of Ukraine's shadow economy development on the macroeconomic indices under conditions of globalization. *Skhid*, (5(125)). [https://doi.org/10.21847/1728-9343.2013.5\(125\).19012](https://doi.org/10.21847/1728-9343.2013.5(125).19012)
14. Ангелко І. Теоретико-методологічні проблеми дослідження тіньової економіки. Львів : Львів. нац. ун-т ім. Ів. Франка, 2010. 6 с.
15. Харко Д. Природа тіньової економіки: поняття, причини та напрями детінізації /Д. Харко // Вісник Львів, ун-ту. — Серія юридична. — Вип. 52. — 2021. — с. 351–357.
16. Дяченко О. П. Масштаби та структура тіньової економіки в світі та причини її виникнення / О.П. Дяченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2018. - №2. - С. 68-75.
17. Schneider Friedrich. Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments. URL: <http://www.econ.jku.at/members/>
18. Кравчук А.О. Тіньові аспекти економіки України в податковому секторі. *Український журнал прикладної економіки. Тернопільський національний економічний університет*, 2016. Том 1. № 3. С. 79–86
19. Чайковський Р. Причини існування тіньової економіки у прикордонному з європейським союзом регіоні. *Волинь : Вол. нац. ун-т ім. Лесі Українки*, 2008. 7 с. URL: https://vlp.com.ua/files/15_33.pdf.
20. Саврасов М. Термінологічні засади дослідження тінізації світової економіки. Київ : Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьм., 2023. 6 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/372742488_TERMINOLOGICNI_ZASADI_DOSLIDZENNA_TINIZACII_SVITOVOI_EKONOMIKI.

21. Тіньова економіка. Загальні тенденції 2020 / Міністерство економіки України. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=ea52ab12-e08a-418f-8e807cdee5d1fddc>
22. Шепель Т. ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ЗАГРОЗА ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ: МЕТОДИ ВИМІРЮВАННЯ ТА ОЦІНКА МАСШТАБІВ. Ужгород : Херсон. політехн. фах. коледж Держ. ун-ту «Од. політехніка», 2021. 9 с. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/38481/1/814-1708-1-SM.pdf>.
23. Шелудько Л.В., Зеленський М.С. Методи виявлення та оцінки тіньової економіки. Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки. 2021. Т.3. №2. С.32-39.
24. Enste D.H. The shadow economy and institutional change in transition countries /www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr
25. Loayza, N. V. The economics of the informal sector: a simple model and some empirical evidence from Latin America. Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy 45, 2020, pp. 129-162.
26. Financial action task force. URL: <https://www.fatf-gafi.org/en/home.html>.
27. Global financial integrity. URL: <https://gfintegrity.org/>.
28. Harmful tax competition. An Emerging Global Issue Organisation for economic cooperation and development (OECD) Publishing, 2019, Paris, France. URL: <http://www.oecd.org/dataoecd/33/1/1904184.pdf>
29. Joel Kurtzman. The Death of Money. – New York, Simon and Schuster, 2015. – P. 11
30. McCann H. Offshore Finance Cambridge: Cambridge University Press, 2016. Pp. 8–18.
31. Oxfam GB | we are oxfam. URL: <https://www.oxfam.org.uk/>.
32. Promoting Global Financial Stability: 2022 FSB Annual Report. URL: <https://www.fsb.org/2022/11/promoting-global-financial-stability->

2022fsbannual-report/

33. Tax justice network. URL: <https://taxjustice.net/>.

Ім'я користувача:
Міжнародної торгівлі і маркетингу Сандул Марія

ID перевірки:
1016297968

Дата перевірки:
30.05.2024 08:23:57 EEST

Тип перевірки:
Doc vs Internet + Library

Дата звіту:
30.05.2024 10:51:54 EEST

ID користувача:
100005724

Назва документа: Марищак К.Д. Тінізація глобальної економіки організаційно-інституційні формати та механ...

Кількість сторінок: 61 Кількість слів: 13659 Кількість символів: 107604 Розмір файлу: 182.11 KB ID файлу: 1016093110

4.26%
Схожість

Найбільша схожість: 0.64% з джерелом з Бібліотеки (ID файлу: 1015714921)

3.06% Джерела з Інтернету	205	Сторінка 63
2.75% Джерела з Бібліотеки	233	Сторінка 64

0% Цитат

Вилучення цитат вимкнено

Вилучення списку бібліографічних посилань вимкнено

0%
Вилучень

Немає вилучених джерел